

**Сафорати Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе**

**ГУЗОРИШ
ОИДИ ҲУҚУҚИ ИНСОН
ДАР ТОҶИКИСТОН
ДАР СОЛИ
2007**

ТОЧИКИСТОН

Точикистон, ки ахолиаш тахминан ҳафт миллион мебошад, як давлати авторитарӣ буда, дар ҳаёти сиёсии он Президент Эмомали Раҳмон ва як гурӯҳи атрофиёни ба ў содик тасаллут доранд. Кишвар дорои Конститутсия ва соҳтори сиёсии бисёрҳизбӣ мебошад, vale дар амал демократия дар он суст инкишоф ёфта ва плюрализми сиёсӣ маҳдуд аст. Ҳангоми интихоботи президент дар моҳи ноябри соли 2006 мусобиқаи ҳақиқӣ вучуд надошт ва он пурра ба таҷрибаи демократия ва меъёрҳои байналхалқӣ ҷавобгӯ набуд, ҳарчанд баъзе пешравиҳо дар тартиби овоздиҳӣ вучуд дошт. Дар давоми сол Хизби ҳалқии демократии ҳукмрони Точикистон (ҲҲДТ) дар интихобот барои ҷойҳо дар парламент бартарӣ дошт. Соҳторҳои ҳукуматии ғайринизомӣ умуман соҳторҳои кудратиро ба таври муассир идора мекарданд.

Дастовардҳои ҳукумат дар соҳаи ҳукуқи инсон ноҷиз буд. Коррупсия ҳамоно барои гузаронидани ислоҳоти демократӣ ва иҷтимоӣ садди роҳ мегардид. Дар соҳаи ҳукуқи инсон мушкилиҳои зерин ба қайд гирифта шудаанд: маҳдуд будани ҳукуқи шаҳрвандон барои табдили ҳукумат; шиканҷаву азияти маҳбусон ва шаҳрвандони дигар аз ҷониби соҳторҳои кудратӣ; таҳдид ва озору азиятдиҳӣ аз ҷониби соҳторҳои кудратӣ; бе ҷазо мондани кормандони соҳторҳои кудратӣ; боздошти тӯлонии қабл аз мурофиаи судӣ; мушкилиҳои боздиҳи маҳбусҳо аз ҷониби аҳли оила ва ҳимоятгаронашон; зери шиканҷа ба икрор овардани боздоштшудагон, ки он дар мурофиа ҳамчун далел истифода мешавад; шароити вазнин ва хатарноки маҳбасҳо ба ҳаёти инсон; маҳдуд кардани имконияти боздиҳи нозирони байналхалқӣ аз маҳбасҳо; экстрадитсияи ғайриқонунии маҳбусон аз давлатҳои сеюм бо иштироки рӯйности ҳукумат; маҳдудиятҳои озодии сухан ва матбуот; маҳдудиятҳо дар таъсиси созмонҳо; маҳдудиятҳо дар озодии дин, аз ҷумла, озодии ибодат; ба ҳабс гирифтани мухолифини сиёсӣ, аз ҷумла, рӯзноманигорон; таъқиби созмонҳои ғайриҳукуматии байналхалқӣ; мушкилиҳо дар бақайдгирӣ ва гирифтани раводид; зуроварӣ нисбати занон ва поймолкунии ҳукуқи онҳо; одамрабӣ; истифода аз меҳнати кӯдакон.

Эҳтироми ҳукуқи инсон

Банди 1. Эҳтироми даҳлинопазирии инсон, аз ҷумла, озод будани ўз аз ҳавфи:

a) Куштори худсарона ва ғайриқонунӣ

Оид ба кушторҳои ғайриқонунӣ ё худсаронаи шаҳрвандон аз ҷониби ҳукумат ва соҳторҳои он ҳеч маълумоте нарасидааст.

Дар давоми сол шумораи ҷабрдиҳагон аз таркиши минаҳо камтар шуд, ҳафт нафар кушта ва шаш нафар заҳмӣ шуданд. Дар соли 2006 шумораи ҷабрдиҳагон 21 нафар буд, аз ҷумла, шаш нафар кушта шуда буданд. Ҳукумат фаъолияти худро бо созмонҳои байналхалқӣ барои аз минаҳо тоза кардани саросари кишвар давом дод.

Дар таърихи 4 январ ҳукумат 5 нафарро барои дар моҳи декабри соли 1992 дар давраи ҷанги дохилӣ ба қатл расондани 19 шаҳрванд ба 15 соли ҳабс маҳкум кард. Ин ашхос намояндагони Фронти ҳалқии тарафдори онвақтаи ҳукумат буданд.

б) Бедарак гум шудан

Дар ин муддат оид ба ҳодисаҳои бедаракшавии одамон, ки оҳанги сиёсӣ дошта бошанд, маълумоте нарасидааст.

в) Шиканча ва дигар намуди ҷазову муносибати бераҳмона, гайриинсонӣ ва таҳқиромез

Агарчанде қонун чунин аъмолро манъ меқунад, тибқи гузоришҳо кормандони соҳторҳои қудратӣ аз он истифода бурдаанд. Ҳукумат кормандони давлатиеро, ки ба чунин аъмол даст заданд, ба ҷавобгарӣ қашидааст.

Кормандони соҳторҳои қудратӣ, баҳусус кормандони Вазорати корҳои дохилӣ, ба хотири ба иқрор овардан ҳангоми бозпурсӣ мунтазам аз латукуб, озору азияти ҷинсӣ ва садамаи баркӣ (электрошок) истифода мебурданд. Латукуб ва муносибати бад дар маҳбасҳо низ як ҳодисаи маъмул буд. Ҳукумат умуман нисбати гунаҳкорони ин гуна озору азиятдиҳӣ ҷора дидаст.

Дар таърихи 16 апрел додгоҳи шаҳри Кӯлоб лейтенанти калони Вазорати корҳои дохилӣ, Нурулло Абдуллоевро, ки ду нафарро бо тухмати күштор ба таври гайриқонунӣ боздошта, онҳоро мачбур мекард барои содир кардани ҷанд ҷиноят иқрор шаванд, ба муддати ҳафт соли ҳабс маҳкум кард. Дар таърихи 27 апрел яке аз додгоҳҳои дигар ба ду нафар коргари милиса барои боздоштан ва шиканча додани як фарди ба балогатнарасида ба муддати ду сол ҳукми ҳабс дод. Додгоҳ ошкор намуд, ки ин ду мард ин фарди ба балогатнарасидаро бе оғоҳ кардани падару модари ў боздоштаанд ва нисбати ў лату куб ва садамаи баркӣ (электрошок) истифода бурдаанд.

Дар моҳи августан додгоҳи Мургоб корманди милиса лейтенант Омурбек Сатторовро, ки бо истифода аз шиканча аз подабони маҳаллӣ иқрор шуданро талаб мекард, ба ҷавобгарӣ қашид. Дар натиҷа ў яку ним сол ҳукми ҳабс гирифт. Дар ҳамин моҳ прокуратураи ҳарбии Қурғонтеппа нисбати ду корманди кувваҳои сарҳадӣ - Мираҳмад Одинаев ва Қурбон Сафаров барои лату куб кардани аскарони таҳти фармонашон буда парвандаи ҷиной қушод.

Роҳбарони маҳбаси минтақаи Суғд се нафар посбони боздоштгоҳро, ки дар моҳи май соли 2006 сабаби марги узви Ҳизби наҳзати ислом Саъдулло Маъруфов шуда буданд, аз кор холӣ намуд. Саъдулло Маъруфов дар боздоштгоҳ вафот кард. Додгоҳи маҳаллӣ ду нафари онҳоро барои хушунат, ки боиси ҳудкушии Маъруфов шуд, гунаҳкор донист. Додгоҳ посбони сеюми маҳбасро бегуноҳ донист. Бо вучуди ин, ду нафари маҳкумшуда бо сабаби авфи (амнистияи) умумӣ дар ҳабс нанишастанд. Паҳлӯҳои ин кори ҷиной бисёриҳоро водор намуд, ки оиди сабаби сиёсӣ доштани марги Маъруфов изҳори нигаронӣ қунанд.

Шаҳрвандони ноҳияҳои ҷануби кишвар аз таҳқири озордиҳии сарҳадбононе, ки ба нашъаҷаллобӣ машғуланд, шикоятҳо арз намуданд.

Мувофиқи маълумотҳои прокурорҳои ҳарбӣ дар давоми сол 12 ҳодисаи таҳқири аскарони навхизмат ба қайд гирифта шудааст.

Шароити маҳбасҳо ва марказҳои ислоҳотӣ

Хукумат дорои 12 маҳбас, аз ҷумла, як маҳбаси занона, ва 6 маркази боздошти то мурофиаи судӣ мебошад.

Шароити маҳбасҳо ҳанӯз ҳам вазнин ва барои ҳаёт хатарнок мебошад. Умуман дар маҳбасҳо теъдоди маҳбусон аз меъёر зиёд буда, вазъи санитариашон бад мебошад. Бемориҳо, баҳусус паҳншавии бемории сил ва гуруснагӣ аз мушкилоти ҷиддӣ ба ҳисоб мераванд. Мувофиқи маълумоти кормандони расмии ҳукуматӣ 36 нафар маҳбус аз бемориҳои сил ва СПИД ба ҳалокат расидаанд.

Як маҳбас дар Душанбе фақат барои кормандони маҳкумшудаи собиқи вазоратҳои қудратӣ, минҷумла, милиса, амният ва артиш мебошад, ки шароити он нисбат ба дигар маҳбасҳо беҳтар аст. Маҳбаси Агентии давлатии назорат аз болои маводи мухаддир низ, ки барои ҷинояткорони соҳаи нашъамандӣ пешбинӣ шудааст, мувофиқи маълумотҳои расида, нисбат ба маҳбасҳои дигар беҳтар аст.

Хукумат дарҳости Кумитаи байналхалқии Салиби Сурҳро барои озодона ва бемамоният ворид гаштан ба маҳбасҳо ва марказҳои ҳабси пешакии тобеи Вазорати адлия рад кард. Кумитаи байналхалқии Салиби Сурҳ кушиш намуд бо Вазорати адлия гуфтушунид барад, то ки ҳуқуқи озодона ва бемамоният ба ҳамаи маҳбасҳо даромаданро барқарор кунад, vale баъдан мачбур шуд коргарони ҳориҷии ҳудро ҷавоб диҳад, зеро ҳукумат воридшавии пурраи онҳоро ба маҳбасҳо рад кард. Вазорати адлия ба баъзе миссияҳои дипломатии ҳориҷӣ имконияти маҳдуди ворид гаштанро ба маҳбасҳо ва марказҳои ҳабси пешакӣ, аз ҷумла, ба маҳбаси Агентии давлатии назорат аз болои маводи мухаддир мӯҳайё намудааст. Вазорати адлия ҳамчунин ба як гурӯҳи муайянӣ созмонҳои гайриҳукуматии маҳаллӣ иҷозати маҳдуди воридшавиро ба маҳбасҳо додаст, то онҳо тавонанд барномаҳои кӯмакрасонии ҳудро иҷро намоянд.

Комиссари олии ҳуқуқи инсони Созмони милали муттаҳид Арбор Луиз дар хотимаи сафараш ба Тоҷикистон дар моҳи апрел аз ҳукумат тақозо намуд, ки воридшавии васеътарро ба соҳторҳои адлия таъмин намояд ва ба нозирони доҳилӣ ва ҳориҷӣ, аэ ҷумла, ба Кумитаи байналхалқии Салиби Сурҳ иҷозат диҳад ба маҳбасҳо ворид шаванд.

г) Боздошт ва ҳабси ҳудсарона

Қонуни кишвар боздошти тӯлонии қабл аз мурофиаи судиро иҷозат медиҳад. Ҳолатҳое, ки ҳуқуқи милиса ва прокурорҳо оиди боздоштани одамон санҷида шуда бошанд, бисёр каманд. Боздошт ва ҳабси ҳудсарона ҳанӯз ҳам чун як мушкилии ҷиддӣ бοқӣ мондааст.

Роли милиса ва сохторҳои қудратӣ

Вазорати корҳои дохилӣ, Вазорати мудофиа, Кумитаи давлатии вазъи фавқулода ва мудофиаи гражданиӣ, Гвардияи миллӣ, Агентии давлатии назорат аз болои маводи мухаддир, Кумитаи давлатии ҳимояи сарҳад ва Кумитаи давлатии амнияти миллӣ масъулияти амнияти дохилиро ба ўҳда доранд. Вазорати корҳои дохилӣ, пеш аз ҳама, барои нигаҳдории тартиботи ҷамъиятӣ масъул буда, кувваҳои милисаро дар бар мегирад; Кумитаи давлатии амнияти миллӣ барои иттилоот ва Вазорати мудофиа барои бехатарии ҳарбӣ ҷавобагӯ мебошад, ҳарчанд Вазорати мудофиа метавонад барои ҳалли низои ҷиддии дохилӣ низ истифода бурда шавад. Кумитаи давлатии вазъи фавқулода ва мудофиаи гражданиӣ барои мушкилиҳои дохилӣ, аз ҷумла, фалокатҳои табӣ ҷавобгар аст. Гвардияи миллӣ низ дар амнияти дохилӣ иштирок мекунад, аммо вазифаи асосии он ҳимояи мавқеи президент ва пешгирий кардани ҳатари дохилӣ мебошад ва он бевосита ба президент тобеъ аст. Агентии давлатии назорат аз болои маводи мухаддир барои тафтиш ва манъ кардани қоҷоқи нашъа ва маводи дигари гайриқонунӣ масъул мебошад. Кумитаи давлатии ҳимояи сарҳад нигаҳдории минтақаҳои сарҳадиро ба ўҳда дорад ва барои ҳимояи қишвар аз ҳатари ҳориҷӣ масъул мебошад. Умуман, фаъолияти милиса ва сохторҳои амнияти дар пешгирий кардани ҳодисаҳои алоҳидаи ҷинойӣ ё гузаронидани тафтишоти ҷиддӣ нисбати гурӯҳҳои муташаккили ҷинояткор самарарабаҳиш набуд, ҳарчанд сохторҳои қудратӣ тавонистанд миқдори зиёди маводи нашъаи гайриқонуниро мусодира кунанд.

Бечазо мондани кормандони сохторҳои қудратӣ ҳанӯз низ мушкилии ҷиддист ва кормандони давлатие, ки аз мансабашон сӯъистеъмол кардаанд, кам ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд. Кормандон, ағлабан, барои соҳиби вазифаи баландтар гаштан ба сардоронашон пора медиҳанд. Кормандони Бозрасии давлатии автомобилий зуд-зуд автомашинаҳоро боздошта, аз ронандагон барои вайронкунии қоидai ҳаракати роҳ гайрирасмӣ ҷарима мегиранд ва онро ба қисаси худ мезананд. Ҳукumat эътироф кардааст, ки милиса, артиш ва кувваҳои амният гирифтари фасод ё худ коррупсия шудаанд ва аксари шаҳрвандони ҷабрдида аз тарси қасосгирӣ аз ҷониби шахсони расмии сохторҳои зикршуда ҳомуширо пеша мекунанд. Ҷабрдиагон метавонанд аз болои кормандони милисае, ки ба онҳо азият кардаанд, ба сардорашон шикояти ҳаттӣ пешниҳод кунанд. Дар давоми сол ҳукumat 61 нафар корманди сохторҳои қудратиро барои ришвагирӣ ва сӯъистеъмол аз вазифа дастгир кард. Аз 89 нафар корманди сохторҳои қудратӣ, ки дар соли 2006 дастгир шуда буданд, 58 нафарашон аз тарафи суд барои ҷиноятҳои гуногун маҳкум карда шуда, 31 нафарашон озод карда ва ё бегуноҳ дониста шуданд.

Боздошт ва ҳабси шаҳрвандон

Кормандони милиса метавонанд шаҳрвандонро бе иҷозат (ордер) боздошт кунанд. Онҳо прокурорро дар муддати 24 соат оиди боздошт бояд огоҳ кунанд. Прокурор аз вақти огоҳ шуданаш дар муддати 48 соат бояд шахси боздоштшударо ҷавоб дихад ё барои нигоҳ доштани ў чора бинад. Дар ҳолати нигоҳ доштани шахси айборкардашуда бояд дар муддати 10 рӯз аз вақти аввалин бор боздошт шуданаш ба ў айб эълон кунанд ё ҷавоб диханд. Кормандони расмӣ умуман ин қоидаро дар амал риоя мекарданд. Боздоштшудагон метавонанд барои худ ҳимоятгар интиҳоб намоянд. Ҳукumat

вазифадор аст барои он шахсоне, ки имконияти киро намудани ҳимоятгарро надоранд, ҳимоятгар таъйин намояд, вале дар амал на ҳама вақт ҳимоятгар таъмин карда мешавад ва ҳимоятгароне, ки аз ҷониби давлат таъйин карда мешаванд, одатан ҳангоми мурофиа манфиати давлатро ҳимоя мекунанд, на манфиати муштариро. Тибқи қонун агар боздоштуда маъюб, ба балогатнарасида, шахси дорои маргабаи баланд бошад ё шахсе бошад, ки ҷинояти вазнин содир кардааст ё шахсе, ки ба ў ҳукми қатл доданианд, ҳукумат бояд ўро бо ҳимоятгар таъмин намояд ва ин талабот умуман ичро мешавад.

Барои пешниҳод кардани айбнома ё боздошт кардан ҳеч гуна тасдиқи қонунӣ ё баррасии пешакӣ зарур нест. Агарчанде баъзан шахсони тибқи парвандаҳои ҷиной боздоштуда то оғози мурофиаи судӣ шартан озод карда шуда, дар манзили доимиашон то саршавии мурофиа иқомат мекунанд, таҷрибаи кафолатсупорӣ барои боздоштудагон ба низом дароварда нашудааст. Ин нафарони шартан озодкардашуда забонҳат медиҳанд, ки ҷои иқоматашонро тарк намекунанд. Тибқи қонун аъзои оилаи маҳбусон танҳо баъд аз бароварда шудани ҳукми додгоҳ ҳақ доранд онҳоро зиёрат кунанд. Кормандони давлатӣ баъзан дарҳости ҳимоятгарон ва аъзои оилаи боздоштудагонро барои дидорбинӣ рад менамоянд. Бисёре аз боздоштудагонро дар милиса бидуни алоқа бо дунёи беруна ва бе пешниҳоди расмии айбнома барои муддатҳои дароз нигоҳ медоранд.

Баъзан кормандони сохторҳои қудратӣ, аксаран аз Вазорати корҳои дохилий ва Кумитаи давлатии амнияти миллӣ, шаҳрвандонро бе пешниҳоди ордери ҳабс боздошт мекарданд ва дар мӯҳлати дар қонун муайяншуда ба онҳо айбнома пешниҳод намекарданд. Шахсони аз маҳбас озодшуда бисёр вақт шикоят менамуданд, ки ба онҳо муносибати бад мекарданд, онҳоро лату кӯб мекарданд ва шиканча медоданд.

Ҳукумат барои боздошти одамон ҳамеша далел пешниҳод мекард, ҳарчанд кормандони расмӣ зуд-зуд барои ҳабс кардан далелҳои қалбакӣ пешниҳод мекарданд ва ё барои бо сабабҳои сиёсӣ дастгир кардани одамон проблемаҳои ноҷизро бисёр муболига мекарданд. Кормандони милиса баъзан шахсони бегуноҳро дастгир карда ба гарданашон ҷиноятҳоеро бор мекарданд, ки онҳо худашон бояд ҳал кунанд, ва ҳамин тарик, ба мақсади пешниҳод қадани ҳалли қалбакии он ҷиноятҳо шахсони бугуноҳро айбдор мекарданд.

Баъди саршавии тафтиш шахсро метавонанд ба муддати ду моҳ боздоранд. То ба суд расидани кори ҷиноии шахси айбдоршаванда прокурор метавонад барои ба муддати то 15 моҳ боздоштани ў дарҳост кунад. Вақте ки тафтиш ба анҷом расид, ин шахсро метавонанд ба муддати як моҳи дигар боздоранд. Пас аз эълони айбнома қонун иҷозат медиҳад, ки айбдоршаванда то 15 моҳ дар маҳалли ҳабси пешакӣ нигоҳ дошта шавад. Се моҳи аввал ин кор бо иҷозати прокуратураи ноҳиявӣ сурат мегирад. Се моҳи дигар ин ҳуқуқ ба прокуратураи вилоятӣ дода шудааст. Пас аз ин танҳо Прокурори генералий метавонад барои дар маҳбас нигоҳ доштани айбдоршаванда иҷозат бидиҳад. Ҳукумат асосан ин қоидаро риоя мекард. Ҳукумат на ҳама вақт дар амал қоидаҳои пеш аз мурофиаи судиро риоя мекард, ҳусусан, дар ҳолатҳое, ки боздоштудагон ҳуқуки худро намедонистанд.

Авф (Амнистия)

Дар моҳи июн парламент ба муносибати 10 - солагии ба охир расидани ҷанги дохилӣ қонуни авф қабул кард. Тибқи ин қонун тақрибан 8000 калонсолон, ҷавонон ва шахсони беморе, ки барои содир кардани ҷиноятҳои сабук маҳкум гардида буданд, пурра ё қисман авф карда шуданд. Қонуни авф шахсонеро, ки ҷиноятҳои вазнин содир кардаанд, фаро намегирад.

д) Рад кардани мурофиаи судии озод ва одилона

Агарчанде қонун низоми судиро озод ва мустақил эълон кардааст, дар амал мақомоти икроия ва доираҳои ҷиной ба прокурорҳо ва судяҳо фишор меоварданд. Коррупсия ва бемаҳоратии онҳо низ ҳамчун проблема боқӣ мемонад.

Прокурорҳо аз болои тамоми тафтишоти корҳои ҷиной назорат мебаранд. Вазорати корҳои дохилӣ, Агентии давлатии назорат аз болои маводи мухаддир, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ ва Прокуратураи генералий низ метавонанд тафтишоти ҷиной баранд, аз ҷумла, пурсиҷ ташкил кунанд, даъватнома тартиб диҳанд ва далел ҷамъ оваранд. Прокурорҳо ҳамчунин хукуқ доранд парвандаи ҷиной кушоянд.

Кодекси ҷиноятӣ, ки аз давраи шӯравӣ то ҳол асосан тағиир наёфтааст, барои бомаҳорат, ба таври самаранок ва одилона ҳал шудани корҳои ҷиной мусоидат намекунад. Кодекси ҷиноятӣ ба прокурорҳо нисбат ба судяҳо ва ҳимоятгарон салоҳияти хеле зиёд медиҳад. Ин салоҳият, аз ҷумла, назорати тафтишоти расмӣ ва ворид кардани иттиҳомро дар бар мегирад, ки худ аслан рафти мурофиаи судиро муайян мекунад. Ҳамчунин, назорати қонунии тамоми рафти кори ҷиной низ салоҳияти прокурор мебошад.

«Хукуки назорат», ки қонун муҳайё кардааст, ба мақомоти судӣ иҷозат медиҳад парвандаҳои ҷиноиро пас аз анҷоми мӯҳлати шикоят маротиби беохир аз сари нав дига бароянд ва таҳқиқ кунанд. Тафтишоти нав аз ҷониби президиуми додгоҳ гузаронида мешавад. Прокурори генералий ва ҷонишиноназ аз ҷумлаи онҳое мебошанд, ки ҳақ доранд тибки «хукуки назорат» ба қарори суд эътиroz баён кунанд ва онро беэътибор созанд, ки дар натиҷа президиум ё суди сатҳи болотар маҷбур мешавад ин парвандаро аз сари нав тафтиш ва баррасӣ кунанд. Ин салоҳиятҳо як монеа ҳастанд барои таъсиси низоми судии мустақил.

Барои такмили Кодекси ҷиноятӣ Президент Эмомалӣ Раҳмон як гурӯҳи корие таъйин кардааст, vale то охири сол лоиҳаи нави кодекс тайёр набуд.

Ба президент хукуқ дода шудааст, ки бо розигии парламент судяҳо ва прокурорҳоро таъйин ва сабукдуш кунад. Сатҳи дониши судяҳои шаҳриву ноҳиявӣ, вилоятӣ ва ҷумхуриявӣ паст буда, имкониятҳои онҳо барои дастрас кардани адабиёт ва маводи хукуқӣ хеле маҳдуд аст. Сатҳи пасти маоши судяҳо ва прокурорҳо сабабгори ба пораҳӯрӣ даст задани онҳо гаштааст, ки чун як ҳодисаи маъмул боқӣ мемонад. Судяҳо ҳамчунин таҳти таъсири сиёсӣ қарор доранд.

Низоми судии кишвар аз додгоҳҳои ноҳиявӣ, шаҳрӣ, вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ иборат аст. Дар баробари ин додгоҳҳои иқтисодиву ҳарбӣ низ дар ҳамин тартиб вучуд доранд. Аз рӯи қарори додгоҳи сатҳи поёни ба додгоҳи сатҳи болотар шикоят кардан мумкин аст. Додгоҳи Конституцioniй шикоятҳои шаҳрвандонро оиди вайрон кардани ҳукуки конституцioniии онҳо баррасӣ менамояд.

Ҳукумат иқдоми худро дар роҳи поксозии низоми судӣ аз тариқи ба ҷавобгарӣ қашидани судяҳо ва прокурорҳо барои аъмоли ҷиноиашон давом дод. Дар давоми сол ҳукумат барои ришвагирӣ ду судя, як прокурор ва як коргари низоми адлияро дастгир кард. Додгоҳҳо ҳамаи¹⁶ корманди низоми адлияро, ки дар соли 2006 асосан барои коррупсия дастгир шуда буданд, гунаҳкор донистанд. Дар байни онҳо 9 нафар нотариус, 5 судя ва як нафар прокурор буд.

Ҷараёни додрасӣ (мурофиаи судӣ)

Ба истиснои ҳолатҳое, ки бо масоили амнияти кишвар алоқаманд мебошанд, дигар мурофиаҳои судӣ ба таври кушод сурат мегиранд. Оиди гунаҳкор ё бегуноҳ будани шахси айбдоршуда гурӯҳе, ки аз судя ва ду «машваратчии ҳалқ» ё «вакили маҳкамаи суд» иборат аст, қарор қабул мекунад. Дараҷаи ихтисоси машваратчиён ва чи тавр интихоб шудани онҳо равшан нест, вале иштироки онҳо дар мурофиа гайрифаъол буда, судя нисбати онҳо бартарӣ дорад.

Агарчанде аз рӯи қонун парванда бояд дар давоми 28 рӯзи пас аз расидан ба додгоҳ ба мурофиаи судӣ бароварда шавад, аксари онҳо моҳҳои дароз баррасӣ намегарданд. Аз рӯи қонун додгоҳҳо бояд аз ҳисоби давлат ҳимоятгар таъйин кунанд, вале дар амал мақомоти судӣ боздоштшудагонро бо ҳимоятгар таъмин намекунанд.

Дар амал эълони айбнома маънои онро дорад, ки давлат ба гунаҳкор будани айбдоршаванда боварӣ дорад ва кормандони давлатӣ аз рӯи одат то мурофиаи судӣ дар бораи гунаҳкор будани он шахс изҳорот паҳн мекунанд. Қонун ба айбдоршаванда барои апелятсия иҷозат медиҳад. Мувофиқи қонун ҳамаи шаҳрвандон аз «Ҳукуки айбдоршаванда дар ҷараёни мурофиаи судӣ» бархурдор мебошанд.

Мувофиқи қонун ҳам айбдоршаванда ва ҳам ҳимоятгари ў ҳақ доранд бо ҳама далелҳои тарафи ҳукумат шинос шаванд, далел пешниҳод кунанд ва шаҳодат диҳанд. Ҳеч кас аз ҳаққи шаҳодат додан маҳрум нест ва асосан ҳама шоҳидон баробар ба эътибор гирифта мешаванд.

Ҳарчанд прокурорҳо аз рӯи қонун метавонанд ба мурофиаҳои судӣ даҳолат кунанд, ягон маълумоте оиди истифодаи ин ҳукуқ аз ҷониби онҳо нарасидааст.

Ҳолатҳое, ки додгоҳҳои ҳарбӣ нисбати ашҳоси гайринизомӣ парвандаҳои ҷинӣ кушода бошанд, бисёр кам ба ҷашм мерасанд. Дар ин маврид шаҳрвандон аз ҳама он ҳукуқе, ки дар додгоҳҳои гражданӣ доранд, бархурдор мебошанд. Чунин мурофиаҳои судияи ҳарбӣ ва ду нафар афсарони аз хизмат ҷалбкардашуда мебаранд.

Маҳбусони сиёсӣ

Ҳукуматдорон баён намудаанд, ки маҳбусони сиёсӣ вучуд надоранд ва онҳо ягон касро бо сабаби сиёсӣ ҳабс накардаанд. Сарфи назар аз ин, тибқи баъзе маълумотҳо ҳукумат баъзе ракибони сиёсии фаъолро ҳабс кардааст. Ягон маълумоти боваринок оиди шумораи маҳбусони сиёсӣ вучуд надорад.

Дар баъзе ҳолатҳо маҳбусони сиёсӣ баъди озод шуданашон изҳор доштанд, ки дар вақти дар ҳабс буданашон нисбати онҳо шиканча ва азобдихӣ истифода мебурданд, онҳоро дар камераи алоҳида нигоҳ медоштанд ва аз ҳуқуқи боздид бо аҳли оила ва дигарон, ки маҳбусони дигар доштанд, маҳрум буданд.

Моҳи феврали соли 2006 мақомоти судӣ узви Ҳизби социал - демократӣ Файзинисо Воҳидоваро, ки соли 2005 барои соҳтакорӣ ва наслупоридани андоз гунаҳкор дониста шуда буд, озод карданд. Ҳукми суд Воҳидоваро аз ишғол кардани вазифаи расмӣ ё сарварӣ дар муддати ду сол манъ менамояд. Воҳидова баён кардааст, ки иттиҳомҳо нисбати ў сабаби сиёсӣ доранд. Ў пайваста кушиш мекард ба Додгоҳи олий апелятсия дихад, vale кушишҳояш бенатиҷа монданд.

Маҳмадрӯзӣ Искандаров, роҳбари Ҳизби демократӣ ва раиси собиқи ширкати давлатии монополии «Тоҷикгаз», ки соли 2005 аз тарафи шахсони номаълум дар Москва боздошт ва ба кишвар оварда шуда буд, ҳанӯз дар ҳабс аст. Соли 2005 Додгоҳи олий Искандаровро ба 23 соли ҳабс ва ҷазоҳои дигар, аз ҷумла баргардонидани тақрибан 430 000 доллари американӣ (баробар ба 1,5 миллион сомонӣ), ки гуё аз ҳисоби «Тоҷикгаз» аз худ карда шуда бошад, маҳкум кард. Гарчанде аксари нозирон бар ақидаи онанд, ки иттиҳомоти оиди коррупсия ва азхудкунии маблаг асосноканд, нозирони дохилӣ, фаъолони ҳуқуқи инсон ва ракибони сиёсӣ иброз намуданд, ки айбордкоркунии Искандаров сабаби сиёсӣ дорад.

Вазири собиқи корҳои дохилӣ Ёқуб Салимов, ки соли 2005 баъди мурофиаи пущидаи судӣ барои чиноят зидди давлат ва хиёнат ба ватан ба муддати 15 соли ҳабс маҳкум шуда буд, ҳанӯз дар маҳбас аст.

Рустам Файзиев, ҷонишини раиси ҳизби ба қайд гирифтанашудаи «Тараққиёт», ки барои таҳқир ва тӯҳмати Президент дар мактубаш дар соли 2005 ба муддати 5 сол аз озодӣ маҳрум шуда буд, ҳанӯз низ дар маҳбас аст.

Тартиби мурофиаҳои маданий(гайричиной) ва ҳалли баҳсҳо

Ҳарчанд Қонуни асосӣ онро таъмин мекунад, низоми судӣ дар соҳаи корҳои маданий (гайричиной) мустақил ва бетараф нест. Системаи судие, ки барои муайн кардани зарари ба ҳуқуқи инсон расонидашуда ё барои хотима додан ба ин гуна вайронкуниҳои ҳуқуқи инсон просесҳои судӣ гузаронад, ҳамчунин роҳҳои ҳалли административӣ, вучуд надорад.

Моҳи апрел Ҳукумати шаҳри Душанбе нисбати калисои Грэйс Сон Мин даъво оғоз намуд. Дар гузашта Ҳукумати шаҳр кушиш дошт ба ҳуқуқи моликияте, ки калисо дар охири соли 1990 ҳарида буд, соҳиб шавад. Соли 2004 Додгоҳи иқтисодии шаҳри Душанбе оиди ин масъала ба фоидаи калисо қарор қабул кард. Сарфи назар аз қарори пешинаи худ, ва бо вучуди гузаштани мӯҳлати

даъво, Додгоҳи иқтисодӣ лозим донист, ки ин корро дар асоси эътиrozи Ҳукумати Душанбе аз нав баррасӣ кунад. Моҳи декабр додгоҳ ин масъаларо боз ба фоидаи калисо ҳал кард, vale нозирон савол гузоштанд, чаро додгоҳ умуман барои иҷроӣ ин мурофиа иҷозат дод.

Маҳдуудуни ҳуқуқи моликияти

Тайи ин сол Ҳукумати шаҳри Душанбе оиди кӯчонидани баъзе истиқоматкунандагон ва вайрон кардани хонаҳои онҳо чанд фармон баровард. Ҳукумат ваъда дод, ки ба ивази ин истиқоматкунандагонро дар қисмати дигари шаҳр бо хонаҳои нав таъмин мекунад. Баъзе истиқоматкунандагон зидди кӯчонидани маҷбурий қонунан эътиroz намуда шикоят карданд, ки ҳачми ҷуброн ба нархи бозории хонаҳои онҳо мувофиқат намекунад. Кормандони ҳукумат дар ҷавоб изҳор доштанд, ки онҳо дар асоси қонун амал кардаанд.

е) Даҳолати худсарона ба ҳаёти шахсӣ, оила, манзил ва мукотибаи шаҳрвандон

Қонун чунин аъмолро манъ мекунад, vale кормандони милиса дар амал ба вайронкориҳо роҳ медоданд.

Тибқи қонун кормандони милиса ҳуқуқ надоранд, ки бе иҷозати прокурор ба манзили шаҳсии шаҳрвандон дароянд ва онро кофтуков кунанд, ба истиснои ҳолатҳое, ки таъхир метавонад амнияти кишварро ҳалалдор кунад. Дар сурате ки кормандони милиса манзили касеро бе иҷозати пешакӣ кофтуков намуданд, онҳо бояд дар муддати 24 соат прокурорро огоҳ созанд. Дар амал кормандони милиса ин қонуиро зуд-зуд вайрон намуда, ҳуқуқи даҳлинопазирӣ ҳаёти шаҳсии шаҳрвандонро поймол мекарданд. Нисбати ин гуна рафтгорҳои ғайриқонунии кормандони милиса ягон хел тафтишоти мустақил бурда намешавад.

Агарчанде қонун назорати мукотиба ва гуфтугӯи шаҳсии шаҳрвандонро иҷозат намедиҳад, базехо мұytакид ба онанд, ки ҳукуматдорон дар баъзе ҳолатҳо ба ин кор даст задаанд.

Роҳбарони Ҳизби сотсиал-демократии Тоҷикистон, Ҳизби сотсиалистии Тоҷикистон (чиноҳи Назриев) ва Ҳизби демократии Тоҷикистон (чиноҳи Искандаров) баён доштанд, ки кормандони давлатӣ бо роҳи маҷburkunӣ ва тарсондан аъзои ин ҳизбҳоро водор мекарданд, ки ҳизби худро тарқ кунанд ё узвияти худро дар ҳизбашон инкор кунанд.

Хешовандони ашҳоси барои узвият дар Ҳизб-ут-таҳrir гунаҳкоршуда шикоят намуданд, ки дар вақти дар ҳабси милиса будан онҳоро мезаданд ва бо онҳо муюмилаи дурушт мекарданд.

Кормандони милиса ва Вазорати корҳои доҳилий бисёр вақт ба мақсади ситонидани далелҳои зарурӣ аъзои оилаи боздоштишудагони марказҳои ҳабси пешакиро озору азият медоданд ва ё метарсониданд.

Банди 2. Эҳтироми озодиҳои шаҳрвандӣ, аз ҷумла:

а) Озодии сухан ва матбуот

Қонун озодии сухан ва матбуотро кафолат медиҳад, vale дар амал ҳукумат ин озодиҳоро маҳдуд мекард.

Баъзан кормандони ҳукумат шахсони ба сиёсати ҳукумат розӣ набударо метарсониданд ва немегузоштанд озодона ё бо назари танқид сухан гӯянд. Даҳолати ҳукумат баҳусус ҳангоми интихоботи презедентии моҳи ноябри соли 2006 шадидтар шуда буд. Мувофиқи қонун ҳар кас барои таҳқир кардани президент ба муддати то 5 сол метавонад ҳабс шавад.

Ҳамаи рӯзнома ва мачаллаҳое, ки төйдоди нашрашон аз 99 адад зиёд аст, бояд дар Вазорати фарҳанг ба қайд гирифта шаванд. 272 рӯзномаи ба қайдгирифташуда вучуд дорад, ки ягontoаш рӯзномаи ҳаррӯза нест(аксари нашрияҳо ҳафтае як бор мебароянд). Ҳамчунин, 72 мачалла ва 7 агентии ахбори қайдшуда амал мекунад. Моҳи июн ҳукумат аз ҳамаи нашрияҳои чопӣ талаб намуд, ки аз нав аз қайд гузаранд.

Гарчанде воситаҳои ахбори оммаи мустақил фаъол буданд, мисли солҳои гузашта ҳукумат бо ҳарроҳ онҳоро мавриди назорат ва таҳдид қарор медод. Рӯзномаҳои ахбори омма мунтазам аз тарси аъмоли ҷавобӣ аз тарафи ҳукумат ба худсензура машғул мешуданд. Масалан, дар вакти бақайдгирӣ муҳаррирон ва соҳибони чопхонаҳо розӣ шуданд, ки маводи мазмuni динӣ доштаро бе иҷозати Вазорати маориф ва фарҳанг чоп нақунанд.

Ҳизби оппозитсионии демократии Тоҷикистон дигар ягон шумораи рӯзномаи худ «Адолат»-ро чоп накард. «Нерӯи Сухан» - рӯзномаи мустақиле, ки сиёсати давлатро танқид мекард, баъди он ки муҳаррираш Муҳтор Боқизода ба мушкилиҳои зиёди қонуни дучор шуд, натавонист нашри худро барқарор кунад.

Кормандонони ҳукумат баъзан рӯзноманигорони алоҳидаро мавриди таъқиб ва таҳдид қарор медоданд. Бино ба гуфти рӯзноманигорон, ҳукуматдорон дастрасии онҳоро ба маълумот маҳдуд мекарданд ва ё «маслиҳат» медоданд, ки кадом хабарро нашр кунанд ва қадомашро не. Дар бараи ҳодисаҳои лату куб кардани рӯзноманигорон аз ҷониби ашҳоси номаълум маълумоте нарасидааст.

Намудҳои дигари маъмули таъқиби рӯзноманигорон - мурофиаҳои судӣ ба хотири тарсонидани рӯзноманигорон, таҳдидҳои телефонӣ ва рӯбарӯ дар прокуратура ё ҳангоми зиёратҳо ба дафтари рузномаҳо, гузаронидани тафтиши интихобиву гаразнок аз ҷониби нозирони андоз, тафтиши саҳти ҳамаҷонибаи нашрияҳои озод, аз ҷумла, ҳисоб кардани шумораи вокеии нусхаҳои чопшуда дар муқоиса бо шумораи нашри нишондодашуда ва гайра буданд. Ҳарчанд ин аъмол асосан ба масъалаи андоз даҳл доранд, он ҳамчунин барои таъқиби сиёсӣ истифода бурда мешуд.

Моҳи июл яке аз прокурорҳо нисбати се рӯзноманигори ҳафтаномаи «Овоза» барои нашр кардани мақолаи танқидӣ дар бораи рафтари яке аз сарояндагони машҳур дар консерти дар Афғонистон доиршуда ва чоп кардани мақолаи интернетӣ дар бораи ў оиди тӯҳмату гайбат кори ҷинӣ тартиб дод. Моҳи октябр намояндагони Прокуратураи генералий муҳаррири «Азия Плюс» Марат Мамадшоевро даъват намуда, талаб карданд, фаҳмонад, ки чаро дар мақолаи

нашр кардааш аз барномаи радиои «Дойч Веле», ки сиёсати ҳукуматро танқид мекард, иқтибос овардааст.

Ҳукумат аксари нашрияҳои чопӣ, таъмини қофази чопӣ ва таҷҳизоти мавҷпахшкунакро зери назорат гирифтааст. Соли 2005 ҳукумат чопхонаи хусусии «Кайҳон» -ро, ки рӯзномаи «Нерӯи Сухан» дар он чоп мешуд, баст. Чопхонаҳои давлатӣ ва шахсӣ ба чопхонаҳои дигари мустақил додани қофази чопиро рад мекарданд.

Муассисаҳои радио ва телевизион бояд аз Кумитаи давлатии радиову телевизион иҷозати (литсензия) фаолият ва аз Вазорати нақлиёт ва алоқа иҷозати (литсензия) пахши мавҷ бигираанд. Ҳукумат додани ин литсензияҳоро маҳдуд кардааст. Ҳукумат ҳанӯз ҳам аз тарики муҳокимаи умум ва бо назардошти пешниҳодҳои рӯзноманигорон тартиби додани иҷозатномаҳоро аз нав баррасӣ мекард, вале ин кор хеле дароз қашид ва ягон тагиироти назаррас нест.

Се шабакаи телевизионии ҷумҳуриявии тобеи давлат ва ду истгоҳи радиои давлатӣ вучуд дорад, ки мавҷҳои худро ба саросари қишвар пахӯ мекунанд. Ҳамчунин, се шабакаи давлатии минтақавӣ амал мекунанд. Ҷанд шабакаи телевизионӣ ва радиои мустақил амал мекунанд, ки як қисмати ноҷизи ҳудуди қишварро дар бар мегираанд.

Радио ва телевизиони мустақил ҳанӯз ҳам ба таъқиботи маъмурӣ ва батавъирандозиҳои бүроркратӣ дучор мешуданд. Аз стантсияҳои телевизионии гайридавлатӣ фақат ҷандтоаш дар ҳақиқат мустақил мебошанд ва на ҳамаашон бе даҳолати давлат амал мекунанд. Дар ин давра ҳукумат ба як стантсияи телевизион ва ду стантсияи радио иҷозатномаи фаъолият ва пахши мавҷ додааст.

Ҳукумат ба баъзе воситаҳои ахбори оммаи байналхалқӣ, аз ҷумла, ба барномаҳои телевизионӣ ва радиои Русия иҷозат додааст озодона амал кунанд. Вале ҳукумат талаби пахӯ кардани барномаҳои BBC-ро дар мавҷи радиои FM пайваста рад намудааст. BBC то ҳол барномаҳояшро дар мавҷи мутавассит нашр мекунад, ки ин имконияти пахшшавии онро маҳдуд мекунад.

Созмони байналхалқии Интернюс то ҳол дучори мушкиниҳои аз қайд гузаштан ва литсензиягирӣ буд ва ин имкон надод, ки шаш радиои ҷамъиятӣ бо сарпарастии ин созмон фаъолияташонро оғоз намоянд.

Аз моҳи апрел то моҳи июли соли 2006 ҳукумат фаъолияти Иттиҳоди рӯзноманигоронро муваққатан манъ кард, вале баъди таъсис доданд, ки ҳадафи он аз байн бурдани ҳамдигарнофаҳмиҳо байни муассисаҳои рӯзноманигорӣ ва боз ҳам беҳтар кардани муносибатҳои воситаҳои ахбори умум бо ҳукумат мебошад.

Сиёсатмадорони опозитсия имконияти хеле маҳдуд доштанд дар телевизиони давлатӣ баромад кунанд. Дар моҳи октябр ва ноябр соли 2006 ҳукумат дар вақти маъракаи интиҳоботи президентӣ барои роҳбарони опозитсия барои дар телевизион баромад кардан вақти муайян чудо кард.

Озодии интернет

23 август Президент иловаеро ба Кодекси чиноятӣ дохил намуд, ки тибқи он ҳар гуна тӯҳмату гайбат дар интернет амали чиной ба ҳисоб меравад ва барои ин амал шахс метавонад то ду сол ҳукми ҳабс гирад. То охири вақти ин гузориш ҳукумат ягон нафарро таҳти ин иловаҳо маҳкум накардааст.

Бар асари қарори ҳукумат дар моҳи сентябрь соли 2006 дар бораи манъ кардани веб сайтҳое, «ки ба сиёсати давлат ҳалал мерасононд», як сайт баста шуд.

Озодии таълим ва гузаронидани анҷуманҳои миллию фарҳангӣ

Ягон гузорише оиди аз тарафи ҳукумат маҳдуд шудани озодии таълим ва гузаронидани анҷуманҳои миллию фарҳангӣ нарасидааст.

б) Озодии гирдиҳамоиҳои мусолиматомез ва таъсиси иттиходияҳои ҷамъиятий

Озодии гирдиҳамоӣ

Қонун озодии гирдиҳамоиро таъмин менамояд, вале дар амал ҳукумат баъзан ин ҳукуқи одамонро маҳдуд мекард.

Барои ташкил кардани ҳама гуна гирдиҳамоӣ ё тазоҳурот иҷозати мақомоти иҷроияи маҳаллӣ зарур аст, вале танҳо ташкилотҳои ба қайдгирифташуда метавонанд барои гирифтани чунин иҷозат ба ин мақомот муроҷиат кунанд. Умуман, аз ҳавфи он, ки гирдиҳамоиҳои калон метавонанд боиси бетартибӣ ва инқилоби сиёсӣ гарданд, ҳукумат барои гузаронидани гирдиҳамоӣ ё тазоҳурот иҷозат намедод. Дар давоми сол ҷандӯзи гурӯҳи одамон бе иҷозати ҳукумат эътиrozҳо ташкил карданд ва нисбати онҳо ягон ҷаҳонӣ дидо нашуд.

Дар таърихи 15 январ, тибқи расонаҳои воситаҳои аҳбори умум, 30 нафар аъзои Ҷамъияти нобиноёни Хисор аз сабаби набудани барқ ва об дар хонаҳояшон дар назди Дастигоҳи Президент эътиroz ташкил карданд. Дар таърихи 29 январ 35 нафар дар муқобили Додгоҳи олий барои аз хона кӯҷониданашон эътиroz намуда, дар байни мардум судяҳоро барои коруптсия айбордor карданд. Баъдан кормандони ҳукумат рӯҳ додани ин эътиrozро эътироф накарданд.

Дар таърихи 30 май Президент қонуни нави оиди гузаронидани анъанаҳо ва суннатҳои миллиро имзо намуд, ки тартиби гузаронидани расмҳои мардумӣ, аз ҷумла, тӯй ва ҷанозаро муайян мекунад. Қонун шумораи меҳмононро ба тӯй маҳдуд мекунад, гузаронидани маҳфили никоҳро манъ мекунад, ҳамчунин, тақдим кардани тӯҳфа ва расмҳои анъанавии дигарро зери назорат мегирад. Қонун ҳамчунин шумораи меҳмононро ба ҷаноза ва маросими ёддошти фавтшуда муайян мекунад. Баъзе шаҳрвандон баён доштанд, ки кормандони ҳукуматӣ аз ҷараёни тӯю ҷанозаҳо назорат кардаанд, то ки ҳамаи тарафҳо қонуни навро риоя кунанд. Дар моҳи октябр кормандони давлатии Кумсангир нисбати як зани телефонҷӣ (телефонистка) кори чиной таъсис дода, ўро ба он ғунаҳкор намуданд, ки маҳфили рӯзи таваллуди дuxтарash хеле пурнёъмат буд.

Дар таърихи 10 июн Ҳизби наҳзати исломи Тоҷикистон дар Хорӯг воҳӯрии худро байни шаҳрвандон ва раиси ҳизб Муҳиддин Кабирӣ, ки худ узви парламент мебошад, пешбинӣ карда буд, vale кормандони ҳукумат ба воҳурӣ иҷозат надоданд. Ба қавли онҳо сабаб он буд, ки онҳо барои гузаронидани воҳурӣ аз намояндагони ҳукумати марказӣ иҷозат надоштанд.

Озодии таъсиси иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ

Қонуни асосӣ озодии таъсиси иттиҳодияҳои ҷамъиятиро ҳимоя менамояд, vale баъзан ҳукумат ин ҳукукро дар амал маҳдуд мекард. Қонун дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ки дар моҳи май аз тарафи парламент қабул шуд, барои ҳамаи созмонҳои гайриҳукуматӣ як тартиби мушкили аз қайд гузаштанро дар Вазорати адлия пешбинӣ менамояд. Дар таърихи 12 май Президент қарори дигареро ба имзо расонд, ки мувофиқи он ҳамаи созмонҳои гайриҳукуматии мавҷуда бояд дар Вазорати адлия аз нав ба қайд гирифта шаванд. Созмонҳои гайриҳукуматии байналхалқӣ, баҳусус созмонҳое, ки аз ҷониби донорҳои гарб маблагузорӣ мешаванд ва бо демократиунонии чомеа машгуланд, ҳангоми аз қайд гузаштан ба мушкилиҳо дучор ўзанд. Ҳарчанд бисёре аз созмонҳои гайриҳукуматӣ тавонистанд ҳӯҷатҳои худро ҷанд ҷаҳонӣ пеш аз ба охир расидан мӯҳлати бақайдгирӣ, яне то 31 декабр супоранд, талаботи бениҳоят зиёди техникӣ дар қонуни нав барои кормандони давлатӣ баҳона мешуд бақайдгирро ба таъхир гузоранд ё тамоман рад кунанд.

Ҳукумат мисли пештара бақайдгирии ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятиро, ки гурӯҳҳои мухолифин (оппозитсия) ҳисоб мешуданд, рад мекард. Ҳукумат, ҳамчунин, назорати худро аз болои гурӯҳҳо ва муассисаҳои динӣ пурзӯр менамуд, то пеши роҳи «сиёсишавӣ»-и фаъолияти онҳоро бигирад.

Қонунгузорӣ истилоҳи ифротгарӣ ё эксремизмро ба таври хеле васеъ маънидод мекунад ва ин ба соҳторҳои қудратӣ дар иҷрои тафтишот озодии зиёд медиҳад. Аз рӯи маълумоти Вазорати корҳои дохилӣ кормандони соҳторҳои қудратӣ тақрибан 40 нафарро барои узвият дар созмонҳои экстремистӣ, аз ҷумла Ҳаракати исломии Ӯзбекистон ва Ҳизб-ут-Таҳrir, дастгир намудаанд. Аксари шахсоне, ки дастгир шуда буданд, барои узвият дар созмонҳои манъкардашуда, нигоҳ доштани силоҳ ва қушиши барҳам додани соҳти конститутсионӣ гунаҳкор дониста шуданд.

Модом прокурорҳо барои шахсоне, ки барои фаъолияти экстремистӣ боздошта шудаанд, тартиб додани айномаро таъмин мекунанд, кормандони соҳторҳои қудратӣ салоҳияти худро истифода бурда, аз болои шаҳсҳо ва гурӯҳҳои гуногун назорат мебаранд, пурсиш мегузаронанд ва дастгир мекунанд. Барои мисол, тибқи маълумоти прокуратураи генерали дар давоми сол нисбати 23 нафар аъзои Ҳизб-ут-таҳrir парвандаи ҷинӣ қушода шудааст. Ба ҳар ҳол, итминон аст, ки кормандони давлатӣ шумораи зиёдтари шаҳсҳои дар узвияти Ҳизб-ут-таҳrir ё фаъолияти экстремистӣ гумонбурдашударо мавриди бозпурсӣ ё боздошtkунӣ қарор додаанд.

Дар конфонси матбуотии 15 январ Прокурори генерали эълом кард, ки Додгоҳи олий 10 гурӯҳро чун гурӯҳи террористӣ шинохтааст, vale ин номгӯ Ҳизб-ут-таҳrirро, ки ҳамчун созмони экстремистӣ ба ном бурда мешуд, дар бар намегирад. Соли 2004 нигаронии ҳукумат аз паҳншавии фундаментализми

исломӣ дар байнин аҳолии мусулмони кишвар онро водор соҳт, ки фаъолияти Ҳизб-ут-Таҳрирро барои алоқааш бо созмонҳои терористӣ манъ кунад. Тибки маълумоти ҳукумат, ин гурӯҳ бадбинию адоваратро тарғиб намуда, аъмоли терористиро васф мекунад, ҳарчанд Ҳизб-ут-Таҳрир изҳор намуда буд, ки муқобили зӯроварист. Адабиёти мазмуни антисемитӣ ва зиддигарбӣ доштаи Ҳизб-ут-Таҳрир мардумро ба сарнагун кардани ҳокимияти дунявӣ, аз ҷумла дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, даъват мекард ва ба ҷои он бунёд кардани як давлати исломии умумиҷаҳониро пешниҳод менамуд.

Тибки маълумоти маъхазҳои байналхалқӣ ва дохилӣ таҳминан 300 сарбози собиқи Иттиҳоди мухолифини тоҷик баъди ҷангӣ дохилӣ дар маҳбас бοқӣ мондаанд. Як омӯзиши дар соли 2004 гузаронидаштуда муайян намуд, аксари ин сарбозон дар ҳақиқат барои ҷиноятҳои вазнин ҳабс шудаанд.

в) Озодии дин

Ҳарчанд қонун озодии динро таъмин менамояд, ҳукумат дар давоми сол маҳдудиятҳои бисёртареро дар ин ҷода ҷорӣ намуд ва эҳтироми озодии дин коҳиш ёфт.

Тоҷикистон давлати дунявист ва ислом дини аксарият ба ҳисоб меравад. Дар кишвар такрибан 253 масҷиди калони ҷомеъ ва зиёда аз 2700 масҷиди оддии намози ҳарруза вучуд дорад.

Ҳукумат эҳтироми дини анъанавии исломро тарғиб менамояд ва гурӯҳҳои исломии «иртиҷоӣ»-ро ҳамчун хатар ба амнияти миллӣ ҳисоб мекунад. Ҳукумат ҳусусан аз таъсири «беруна» ба ҳаёти динӣ нигарон буда, аз болои фаъолияти ҳамаи гурӯҳҳои динӣ новобаста аз динашон бодикқат назорат мекунад. Тибки карори Президент Кумитаи давлатӣ оид ба корҳои дин ба Сарраёсати корҳои дин табдил ёфта, тобеи Вазорати фарҳанг гардид. Қонун талаб мекунад, ки ҳамаи иттиҳодияҳои динӣ дар Сарраёсати корҳои дини Вазорати фарҳанг ба қайд гирифта шаванд. Ба қавли ҳукумат, бақайдгирии иттиҳодияҳои динӣ имкон медиҳад, ки фаъолияти гурӯҳҳои динӣ дар ҷаҳорҷуби қонун сурат гирад. Дар амал ин ҷорабаний баъзан барои назорати фаъолиятҳои сиёсӣ ва динӣ истифода мешуд.

Сарраёсати корҳои дин дар баъзе ҳолатҳо монеаҳои бюрократӣ ва техникӣ эҷод мекард, ки аз қайд гузаштани иттиҳодияҳои динии навро мушкил мегардонд ва ин ба фаъолияти динии онҳо ҳалал мерасонд. Бисёре аз масҷидҳо ва ташкилоти динӣ аз қайд гузашта натавонистанд. Сарраёсати корҳои дин ҳар сол барои имом-хатибҳо ва кормандони дигари масҷидҳо машварат ташкил менамояд. Моҳи август кормандони ҳукумати шаҳри Душанбе аз садҳо имом-хатибҳои маҳалӣ талаб карданд, ки аз санчиши маҳсуси динӣ гузаранд, то мувоғиқ будани ҳудро ба вазифаашон исбот кунанд. Ҷаҳор имом-хатиби масҷидҳои оддӣ аз санчиши нагузаштанд ва аз вазифаҳояшон холӣ карда шуданд.

Дар таърихи 11-июл Вазири маориф дар як конфронтси матбуотӣ изҳороти дар соли 2005 кардаи ҳудро дар бораи манъ кардани пӯшидани ҳичбӯ дар мактабҳои миёна ва олӣ тақрор намуда, таъқид намуд, ки ин ҷора барои нигоҳ доштани таълими дунявӣ зарур аст, ҳарчанд қонун пӯшидани ҳичбӯро манъ намекунад. Бар асари ин фармон мактабҳо чанд талаба ва муаллимаро барои пӯшидани ҳичбӯ аз мактаб ҳориҷ карданд. Ҳукумат нисбати пайваста аз

мактабҳо хориҷ кардани занон барои пӯшидани ҳичоб ягон амали расмӣ зоҳир накардааст.

Аз таърихи 25 июл сар карда, ҳукумат 213 масcid ва намозгоҳи ба қайд нағирифташударо баст ва се масцидро дар Душанбе вайрон кард. Дар охири сол ба ҳамаи масцидҳои басташуда барои аз нав фаъолият кардан иҷозат дода шуд. Баъзе масцидҳои сабтиномнашудаи вилояти Суғд баста нашуданд, вале аз тарафи Прокуратураи генералӣ тафтиш карда шуданд.

Моҳи октябр Вазорати фарҳанг се муассисаи дини масехӣ, аз ҷумла, Шоҳидони Яҳворо манъ кард. Вазорати фарҳанг қарори ҳудро дар бораи манъ кардани фаъолияти Шоҳидони Яҳво ба сабаби вайронкунии Конститутсия ва Қонун дар бораи дин ва иттиҳодияҳои динӣ ва дар асоси фармони Прокурори генералӣ қабул намуд. Дар қарори Вазорати фарҳанг гуфта мешавад, ки Шоҳидони Яҳво ба таври мунтазам қонунро вайрон мекарданд, зоро онҳо китобҳои тарғибии дини ҳудро дар ҷойҳои ҷамъиятий ва ҳонаҳои шаҳрвандон паҳн мекарданд, ки боиси норозигии мардум мегардид. Ин ғурӯҳ, ки соли 1994 қонунан ба қайд гирифта шудааст, дъъвои судӣ омода намудааст, ки таҳқиқи он то охири ин сол оғоз наёфта буд.

Қабл аз манъ кардани фаъолияташон, ба Шоҳидони Яҳво фишор меоварданд ва таҳдид мекарданд. Моҳи апрел ва май ҳукумат адабиёти динии барои Шоҳидони Яҳво фиристодашударо мусодира намуд. Онҳо таҳқиқи ҳукуқӣ тақозо намуда, талаб қаданд, ки китобҳояшон баргардонида шавад. Баъди чанд моҳи баҳс Додгоҳи олий қарор кард, ки ин кори судӣ дар Додгоҳи ҳарбӣ шунида шавад, зоро Кумитаи давлатии амнияти миллий иштирокчии ин кори судӣ ба ҳисоб меравад. То охири ин сол таҳқиқоти судӣ ба анҷом нарасида буд.

Кормандони ҳукуматӣ дар чанд ҳолат ба аъзоёни Шоҳидони Яҳво фишор овардаанд. Моҳҳои апрел ва май кормандони ҳукуматӣ ду узви таҳҷоии Шоҳидони Яҳворо мавриди бозпурсӣ қарор доданд, азият карданд ва заданд. Дар таърихи 2 апрел кормандони ҳукуматӣ ба гузаронидани маҷлиси Шоҳидони Яҳво бо иштироки 1400 нафар роҳ надоданд. Дар таърихи 13 июл кормандони амнияти ҳукумат узви ҳориҷии Шоҳидони Яҳворо дар кӯча боздошта, мавриди бозпурсӣ қарор доданд ва талаб карданд, ки кишварро тарқ кунад.

Дар таърихи 12 июл Вазорати фарҳанг рӯйхати 60 адабиёти манъкардашудаи созмонҳоеро, ки ҳукумат онҳоро экстремистӣ ҳисоб мекунад, нашр кард. Адабиёти Шоҳидони Яҳво низ дар рӯйхат доҳил карда шудааст.

Дар таърихи 22 феврал Вазорати адлия аз як созмони байналхалқии асоси динӣ дошта талаб намуд, ки то аз Вазорати фарҳанг иҷозатнома (литсензия) нағиранд, фаъолияти ҳуд ва курсҳои забони англisisaионро қатъ кунанд. Ҳукумат гумонбари он буд, ки ин созмон берун аз низомномаи ҳуд амал мекунад. Дар таърихи 29 март Вазорати корҳои ҳориҷӣ ба коргарони ҳориҷии ин созмон таҳдид кард, ки онҳоро ба ватанашон бармегардонад, вале дар таърихи 5 апрел ин қарори ҳудро бекор кард. То охири ҳамин сол Вазорати адлия ин созмонро аз нав ба қайд гирифта буд, вале Вазорати маориф то ҳол ба онҳо иҷозатнома надодааст.

Фаъолияти динпаҳнкунандагони (миссионерҳои) созмонҳои ба қайд гирифташуда қонунан маҳдуд нашуда буд ва қонун ба дини ҳуд ҷалб кардани

одамонро ичозат медиҳад, vale дар баъзе ҳолатҳо барои ба дини дигар гузаштан даҳолат мекарданд. Дар ҷавоб ба шикоятҳои мардум оиди фаъолияти динпаҳнкунандагон, ҳукумат гурӯҳсоеро, ки одамонро ба дини худашон ҷалб мекарданд, мавриди огоҳкунӣ ва бозпурсӣ қаррор медод. Дар давоми сол кормандони соҳторҳои қудратӣ масеҳиёни зиёдеро, ки аз динпаҳнкунӣ ва ба созмонҳои динпаҳнкунанда тааллуқ доштанашон гумонбар буданд, мавриди бозпурсӣ қарор доданд.

Ҳукумат таъкид намудааст, ки таълими динӣ набояд дар хона сурат бигирад; ба ивази ин дар мактабҳо фанни ҳатмии таърихи дин таълим дода мешавад.

Баъзан кормандони ҳукуматӣ фаъолияти дини исломро маҳдуд месохтанд. Масалан, нашри матнҳо бо ҳуруфи арабӣ дар чопхонаҳои ҳукуматӣ манъ карда шудааст ва умуман онҳо ягон адабиёти диниро нашр намекунанд, ба истиснои ҳолатҳои маҳсус, аз ҷумла, ҳангоми чопи Қуръон. Баъзе маҳдудиятҳо дар фаъолияти мактабҳои ҳусусии омӯзиши забони арабӣ ҳам вучуд дошт.

5000 шаҳс ичозат гирифтанд ба ҳаҷ сафар кунанд ва Сарраёсати корҳои дин сафари ҳаҷро ҳаматарафа ташкил ва назорат кард. Сарраёсати корҳои дин аз ҳочиён талаб кард, ки онҳо дар ҳукуматҳои маҳаллии ҳуд ба қайд гирифта шаванд. Ба хотири таъмини бехатарӣ ва аз сабаби бад будани вазъи санитарӣ дар воситаҳои дигари нақлиёт Сарраёсат талаб кард, ки ҳочиён дар ҳавопаймои давлатӣ ба ҳаҷ сафар кунанд.

Ҳабаргузори маҳсуси Созмони милали муттаҳид оид ба озодии дин Асма Ҷаҳонгир, зимни баёнати расмии ҳуд моҳи май аз ҳукумат такозо кард, ки дар қабули қонунҳо ва тартибот бо созмонҳои байналхалқӣ ҳамкорӣ кунад.

Сарраёсати корҳои дини Вазорати фарҳанг таҳияи лоиҳаи қонуни «Оид ба озодии вичдон, иттиҳодияҳо дигар ташкилотҳои динӣ» -ро давом дода истодааст, ки он бояд қонуни мавҷудаи оиди динро иваз намояд. Кормандони ҳукуматӣ барои ба тарафҳои манфиатдор пешкаш кардани лоиҳаи қонун мойил набуданд ва гурӯҳҳои динию сиёсӣ ошкоро қабули ин қонунро чун як қӯшиши боз ҳам саҳттар кардани маҳдудиятҳои озодиҳои диние, ки ҳам акнун шадид мебошанд, маънидод карданд. Баъди таваҷҷӯҳи зиёди ҷомеа ва созмонҳои байналхалқӣ, кормандони ҳукумат розӣ шуданд, ки моҳи ноябр лоиҳаи қонунро барои баррасии умумӣ пешкаш кунанд. Кормандони ҳукуматӣ зикр карданд, ки такмили лоиҳаи мавҷуда давом ҳоҳад ёфт.

Таъқиб ва дискриминатсия аз рӯи мақоми иҷтимоӣ

Дар давоми сол ягон аъмоли тасдиқшудаи зиддисемитӣ дар байни мардум рух надод, ҳарчанд, аз рӯи ҳабарҳо баъзе имом-хатибҳо ва муллоҳо дар масҷидҳо хутбаҳои мазмуни зиддисемитидошта меҳонданд. Моҳи август ва сентябр ҷандӣ шаҳси номаълум шишаҳои оташзанандаро ба қанисаи ягонаи яҳудиҳо партофтанд. Дар ҳамин вақт ҳамлаи дигар ба қалисои русҳо рух дод. Баъди ин шаҳсҳои номаълум ба хонаи раввин, сипас дар таърихи 11-марти ба яке аз қалисоҳои русӣ ворид шуданд. Кормандони ҳукуматӣ ин ҳодисаҳоро мавриди тафтиш қарор доданд, vale то ҳол касеро дастгир накардаанд.

г) Озодии ҳаракат дар дохили кишвар, мухочирони дохили кишвар, ҳимояи гурезаҳо ва шахсҳои беватан

Қонун ин озодиҳоро таъмин мекунад, вале дар амал ҳукумат баъзе монеаҳо эҷод мекард.

Хориҷиён бе иҷозати Вазорати корҳои кориҷӣ наметавонанд ба минтақаҳои назди сарҳади Афғонистону Ҷин ба масофаи наздиктар аз 28 километр сафар кунанд. Агарҷанде ин талабот дар минтақаи гарбии сарҳади Афғонистон на ҳамеша риоя карда мешавад, вале барои сафар кардан ба Кӯҳистони Бадаҳшон аз ҳамаи хориҷиён, аз ҷумла, аз кормандони созмонҳои байналхалқӣ ва дипломатҳо раводиди маҳсус талаб карда мешавад. Дипломатҳо ва кормандони созмонҳои байналхалқии кӯмакрасон метавонанд бе ягон хел иҷозати пешакӣ ба сарҳади Афғонистон сафар кунанд.

Қонун дар бораи бадарга вучуд надорад ва ҳеч гузорише оиди бадарғаи иҷбории касе нарасидааст. Як қатор мухолифини ҳукумат дар Русия дар бадарғаи ихтиёрий умр ба сар мебаранд.

Касоне, ки меҳоҳанд ба кишварҳои собиқи Шӯравӣ хичрат кунанд, бояд аз ин нияти худ қаблан Вазорати адлияро огоҳ кунанд. Шахсоне, ки меҳоҳанд ба кишварҳои дигар мухочир шаванд, бояд визай мухочирии ин кишварро гиранд, то ин ки соҳиби шиноннома гарданд.

Ба аксари шахсоне, ки кишварро тарқ карда буданд, иҷозат дода шудааст, ки озодона ба ватан баргарданд. Теъдоди начандон калони мухолифини фаъол, ки кишварро дар солҳои ҷангӣ дохилӣ тарқ карда буданд, ҳангоми гирифтани иҷозати баргаштан ба душвориҳои маъмурӣ дучор шуданд. Ҳукумат барои ҷобаҷошавии онҳое, ки ихтиёран ба ватан баргаштанд, қадралимкон кӯмак мерасонд ва бо созмонҳои байналхалқие, ки ба мухочирон кӯмаки моддӣ мерасонанд, ҳамкорӣ мекард.

Ҳимояи гурезагон

Қонун додани паноҳгоҳ ва мақоми гуреза ба одамонро мутобики Конвенсияи соли 1951-и Созмони милали муттаҳид оид ба мақоми гурезаҳо ва протоколи он аз соли 1967 таъмин менамояд ва ҳукумат барои ҳимояи гурезагон як низоми муайянеро низ таъсис додааст. Ҳукумат бо Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезагон (UNHCR) дар баъзе соҳаҳо ҳамкориашро давом медод, аз ҷумла, ба кӯдакони гурезаҳо иҷазат дода шуда буд дар мактабҳои маҳаллӣ таҳсил кунанд.

Ҳукумат дар амал ба қадре алайҳи рефолмент ё худ баргардондани иҷбории одамон ба ватанашон, ки дар он ҷо эҳтимоли таъқиби онҳо вучуд дорад, кӯшиш ба ҳарҷ додааст ва паноҳгоҳу мақоми гуреза инъом кардааст. Бо вучуди ин, баъзе гурезаҳо аз рефолмент ҳимоят карда нашуданд. Тибқи қонун мақоми гуреза ба муддати то се сол дода мèшавад ва баъд ба муддати се соли дигар дароз карда мешавад, вале ин қоида на ҳама вақт риоя карда мешавад. Дар давоми сол, ҳукумат, барои он ки поноҳҷӯён ба сокинони муқими кишвар табдил наёбанд, мақоми гурезаро ба паноҳҷӯён фақат ба муддати аз се моҳ то як сол медод. Мақоми гуреза метавонад баъди ҳар се моҳ аз нав барқарор карда

шавад. Ҳукумат ҳамчунин ҳимояи мувакқатии нафаронеро таъмин кардааст, ки онҳо ба гирифтани мақоми гуреза аз рӯи Конвенсияи соли 1951 ва протоколи соли 1967 мувофиқат намекарданд. Тибқи маълумоти Кумитаи давлатии ҳимояи иҷтимоӣ, шуғли аҳолӣ ва муҳочират дар кишвар 1029 гуреза ва 399 паноҳҷӯ будааст, ки аксари онҳоро афғонҳо ташкил медиҳанд. Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезагон (UNHCR) мақоми худро ба сифати нозир дар комиссияи оид ба додани мақоми гуреза нигоҳ дошт.

Моҳи май ҳукумат 150 нафар гуреза ва паноҳҷӯи афғонро дар Душанбе боздошт, ки дар байнин онҳо мардону занон ва кӯдакон буданд. Тибқи қонуни дар соли 2000 қабулшуда, ҳукумат дар шаҳрҳо иқомат кардани паноҳҷӯён ва гурезаҳоро иҷозат намедиҳад. Баъзе аз боздоштшудагон исорор карданд, ки онҳо берун аз Душанбе истиқомат мекунанд ва ба шаҳр барои кор омадаанд. Боздоштшудагон шикоят карданд, ки ҳукумат онҳоро бо ҳӯроку об ва истифодаи ҳоҷатхона таъмин накардааст. Ҳукумат онҳоро танҳо баъди имзо кардани вაъдаи хаттӣ, ки онҳо дар муддати аз се то даҳ рӯз шаҳрро тарк мекунанд, ҷавоб дод.

Дар таърихи 5 сентябр Кумитаи давлатии ҳимояи иҷтимоӣ, шуғли аҳолӣ ва муҳочират ду паноҳҷӯи эронӣ Маҳдӣ Мусавӣ ва Асад Ҳайдариро дар маҳбаси Ёвон барои муайян кардани шахсият ва мақомашон мавриди бозпурсӣ қарор доданд. Ҳукумат ба намояндағони Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезагон (UNHCR) иҷозат дод ба маҳбаси Ёвон рафта, дар бозпурсӣ ҳузур дошта бошанд. Ин ду нафари боздоштшуда изҳор намуданд, ки онҳо гурезаҳои масеҳӣ мебошанд ва аз экстрадитсия ва таъқибкунӣ дар Эрон дар ҳавфанд. Онҳо соли 2006 барои гузаштани гайриқонунии сарҳади Тоҷикистону Афғонистон дастгир ва ҳабс шуда буданд. Тибқи маълумоти воситаҳои ахбори умум ҳукумат ин ду маҳбусро авғ намуда аз ҳабс озод кард, vale to охири сол онҳо ҳанӯз дар маҳбас буданд. Дар таърихи 8 август сафорати Эрон баёнете содир намуда, ки ҳукумати Эрон баргардонидани ин боздоштшудагонро талаб накардааст.

Бар хилоғи соли гузашта ҳукумат ин сол ягон гурезаро ба ватанаши барнагардондааст.

Як гурӯҳи гурезагони аксаран афғоне, ки Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезагон (UNHCR) нисбати онҳо барои додани мақоми гуреза таҳқиқи аввалий гузарондааст, ҳанӯз ҳам дар кишвар бοқӣ мондаанд ва ояндаашон равшан нест. Кормандони милиса фишору тазиикро нисбати гурезагони афғон, ки маъмулан дар пойтаҳти кишвар ва шаҳри Ҳӯҷанд иқомат доранд, давом медоданд. Ҳарчанд муносибат ба онҳо дар баъзе ҷиҳатҳо беҳтар шудааст, бисёрии гурезагони афғон ҳамоно шикоят мекарданд, ки онҳоро таъқибу таҳдид мекунанд, бардуруғ ба узвияти ҳаракати Толибон гунаҳкор мекунанд ва мачбур мекунанд, ки ба кормандони милиса пардохтҳои гайриқонунӣ кунанд, ҷарима супоранд ё ришва диҳанд. Кӯдакони гурезаҳои афғон низ дар мактаб аз ҳамсифонашон ба азияту дискриминатсия дучор мешаванд. Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезагон (UNHCR) ҳамкории худро бо ҳукумат дар бобати таҳияи қонунҳое, ки ба гурезаҳо имконият диҳанд ҳукуки иқомат ё шаҳрвандӣ бигираанд, давом дод. Мисли соли гузашта ин сол ба ягон гуреза ҳукуки шаҳрвандӣ ё иқомати доимӣ дода нашудааст.

Ба гурезагоне, ки дар маҳбас буданд, ичозат намедоданд бо химоятгар (адвокат) вохӯранд ё аз болои қарори бадарғакунӣ дар муддати як ҳафта, ки қонун муайян кардааст, шикоят кунанд.

Банди 3. Эҳтироми ҳукуки сиёсӣ: ҳукуки шаҳрвандон барои табдили ҳукумат

Қонун ба шаҳрвандон ҳукуқ медиҳад, бо роҳи осоишта ҳукумати худро табдил кунанд, vale дар амал ҳукумат ин ҳукуқро маҳдуд мекард.

Президент якчоя бо як гурӯҳи хурди тарафдоронаш, ки асосан аз минтақаи Кӯлоб мебошанд, ҳукуматро тасаллут кардаанд. Ҳизби ҳалқӣ- демократӣ бо сарварии президент аксари ҷойҳоро дар парламент ва вазифаҳои ҳукуматиро дар даст дорад. Президент барои ба вазифа таъин кардан ва аз вазифа сабукдӯш кардани кормандони ҳукумат салоҳияти васеъ дорад.

Интихобот ва иштироки мардум дар сиёсат

Дар давоми сол Ҳизби ҳалқии демократӣ дар интихоботи парламент бартарӣ дошт. Нозирони байналхалқӣ шоҳиди қонунвайронкуниҳо, ба монанди овоздихии як нафар ба ҷои ҳамаи аҳли оила ва якбора партофтани варақаҳои зиёди овоздихӣ буданд. Дар интихоботи 1-уми апрел ду намояндаи Ҳизби наҳзати ислом аз пешбарӣ кардани номзадии худ дар ноҳияи Фирдавсӣ ва Кӯлоб даст кашиданд. Ҳизби наҳзати ислом дар ноҳияи Кӯлоб шаби пеш аз интихобот пешбарӣ кардани номзади худро воқиф гузашта изҳор дошт, ки аъмоли комиссияи интихоботии ноҳиявӣ гайриодилона буд ва онҳо ба аъзои Ҳизби наҳзати ислом ичозат надоданд аз болои интихобот назорат кунанд. Дар интихоботи моҳи декабр дар Кӯлоб як узви Ҳизби ҳалқии демократӣ, ки корманди амнияти дастгоҳи президент буд, бе ягон ҳариф ва бидуни рақобат ҷойро дар палатаи поёни парламент бурид.

Нозирони байналмилаӣ ба ҳулоса омаданд, ки дар интихоботи президентии моҳи ноябр рақобати ҳақиқӣ ва плюрализми сиёсӣ вучуд надошт ва аз ин сабаб овоздехон интихоби бисёр ночиз доштанд. Шарте, ки аз номзадҳо талаб мекард, имзои 5 дарсади тамоми овоздиҳандагон – тақрибан 160000 имзоро дар як муддати кӯтоҳ ҷамъ кунанд, ба бисёр намояндагони мухолифин имкон надод дар рақобати интихоботӣ иштирок кунанд. Панҷ номзад ба қайд гифта шуда буд, аз ҷумла, Президенти амалкунанда Эмомали Рахмон; ҷаҳор нафари дигар бояд сиёсати дастгоҳи президенти амалкунандаро тарафдорӣ мекарданд. Президент Раҳмон мувофиқи маълумоти расмӣ бо 79,3 дарсади овоз мӯҳлати сеюми ҳафтсоларо бурид. Тибқи гузориши Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) ҳукумат барои беҳтар кардани соҳтори қонунгузорӣ ва маъмурӣ ҷораҳои лозимӣ наандешид, кормандони расмӣ дар рафти маъракаи интихоботӣ назорати аз ҳад зиёд мебурданд ва шумораи одамони барои овоздихӣ омада ба 91 дарсаде, ки расман эълон шуда буд, намерасид.

Тибқи гузориши ҳукумат ҳашт ҳизби сиёсӣ қонунан ба қайд гирифта шудааст. Дар давоми сол ҷор ҳизб - Ҳизби Адолатҳоҳ, Ҳизби Ваҳдат, Ҳизби Таракқиёт ва Ҳизби Аграрӣ ҳанӯз ҳам мамнӯъ буданд. Қаблан Вазорати адлия Ҳизби Ваҳдатро ба қайд нағирифт, агарчанде он рӯйрост манъ нашуда буд. Аз се ҳизби

наве, ки дар соли 2006 күшиш мекарданد ба қайд гирифта шаванд, фақат Ҳизби ислоҳоти иқтисодӣ ва Ҳизби дуюми аграрии Тоҷикистон ба ин кор муваффақ шуданд. Қонун ба ҳизбҳои сиёсӣ аз муассисаҳои динӣ гирифтани кӯмакро манъ мекунад, vale ҳизбҳое, ки дар асоси динӣ ташкил ёфтаанд, аз қабили ҲНИТ, метавонанд ба қайд гирифта шаванд.

Ҳизбҳои сиёсии опозитсионӣ ҳанӯз ҳам хеле хурд буда, дар байни аҳолӣ ҷонибдорони зиёд надоранд ва зери назорати шадиди ҳукумат қарор гирифтаанд. Дар вакти фаъолият карданашон дастрасӣ ба воситаҳои аҳбори ҳукуматӣ барояшон душвор аст. Раиси Ҳизби сотсиал-демократи Тоҷикистон, Ҳизби демократии Тоҷикистон (чиноҳи Искандаров) ва гурӯҳи ба қайд гирифтанашуудаи Ҳизби сотсиалистии Тоҷикистон изҳор доштанд, ки ҳукумат ҷонибдорони ҳизбҳояшонро мантазам таъқиб менамояд. Ба хотири аз байн бардоштани ҳарифони сиёсӣ ва рақибони кудратманд ҳукумат баъзан ба муқобили онҳо парвандҳои чиной тартиб медод.

Дар таърихи 5 март Вазорати адлия ба раиси Ҳизби сотсиал-демократи Тоҷикистон Раҳматулло Зоҳиров таҳдид намудааст, ки агар ў ба Вазорати адлия ҳисботи фаъолияти ҳизб ва ҳуҷҷатҳои лозимаро пешкаш накунад, фаъолияти ҳизбашон қатъ карда мешавад. Зоҳиров исрор дошт, ки ў ин талаби ба қавли Вазорати адлия дар моҳи январ содиршударо нагирифтааст. Дар таърихи 24 апрел Додгоҳи олий айбдор намудани Зоҳировро барои пешкаш накардани маълумот ба Вазорати адлия нодуруст донист.

Ҳизби демократии Тоҷикистон (чиноҳи Искандаров) изҳор дошт, ки ҳукумат дар тақсимшавии ҳизб пеш аз интихоботи президентии моҳи ноябр 2006 ҳисса гузаштааст. Кумитаи марказӣ оиди интихобот ва референдум расман фрактсияи нави ҳизбро эътироф намуда, Ҳизби демократии авваларо, ки раисаш Маҳмадрӯзӣ Искандарови ба ҳабсгирифташуда буд, эътироф накард. Ин ҳизб ба Вазорати адлия муроҷиат намуда талаб кард, ки мақоми онро ҳамчун ҳизби ягонаи демократӣ тасдиқ кунад, vale ҳукумат ба ин дарҳости ҳизб ҷавобе надод.

Қонун дар бораи интихоботи парламент талаб мекунад, ки нозадҳо ба миқдори 405 доллари американӣ (баробар ба 1400 сомонӣ) ҳаққи бақайдигирӣ супоранд. Қонуни интихоботи президент бошад, супоридани ҳаққи бақайдигирро талаб намекунад.

Дар парламенти 96 курсидошта 10 –тоашро занон ишғол мекунанд; мувофиқи квотаи гайрирасмӣ дар аксари вазоратҳо як муовини вазiri зан аст; як муовини сарвазир ва як вазир низ зан буд.

Ду нафар намояндаи ақаллиятҳои миллӣ (киргизҳо) дар органи қонунгузории 96 ҷойдошта ҷой гирифтаанд. Ӯзбекҳо бошанд, асосан дар ҳукумат соҳиби чанд курсӣ шуданд, ки салоҳияти бевосита қабул кардани қарорҳои сиёсиро надоранд.

Коррупсия ва шаффофијат дар кори ҳукумат

Ҳарчанд қонун барои амалҳои коррупсионӣ дар соҳторҳои давлатӣ ҷазоҳои чиной муқаррар кардааст, ҳукумат ин қонунро ба таври самаранок истифода набурдааст ва кормандони давлатӣ зуд-зуд ба амалҳои коррупсионӣ, аз ҷумла, ришвагирӣ ва хешутаборчигӣ, бе гирифтани ҷазо даст мезаданд.

Тибки қарори Президент, ки 10 январ имзо гардид, Агентии давлатии мубориза бар зидди коррупсия ва чиноятҳои иқтисодӣ таъсис ёфт, ки дар зери назорати Президент мебошад. Вазорати корҳои дохилӣ, Вазорати адлия ва Прокуратураи генералӣ низ барои тафтишотбарӣ, дастгир кардан ва ба ҷавобгарии судӣ қашидани кормандони давлатии ба коррупсия дастзада масъул мебошанд. Ҳукумат проблемаи коррупсияро эътироф намудааст ва барои мубориза бо он иқдомоте низ пеш гирифтааст, аз ҷумла, ҷанд нафар кормандони давлатӣ ва судъҳо барои ришвагирӣ ба маҳкама қашида шуданд. Прокуратураи генералӣ оиди 112 ҳодисаи коррупсия аз тарафи кормандони давлатӣ тафтишот гузаронидааст. Тибки Нишондиҳандаҳои умумиҷаҳонии идоракунӣ, ки аз тарафи Банки ҷаҳонӣ таҳия шудааст, коррупсия дар кишвар масъалаи бисёр душвор ба ҳисоб меравад.

Ҳарчанд қонун аз кормандони ҳукуматӣ талаб мекунад, ки бо дарҳости журналистон ба онҳо маълумоти заруриро пешкаш кунанд, вале оиди ба шаҳрвандон дастрас намудани маълумот оиди фаъолияти ҳукумат ягон санади қонунӣ вучуд надорад. Дар амал ҳукумат дастрасии озодона ба маълумотро иҷозат намедод ва баъзе кормандони давлатӣ нисбати қонун дар бораи матбуот беътиноӣ зоҳир мекарданд, зоро татбиқи лозимаи ин қонун ба роҳ монда нашудааст.

Банди 4. Муносибати ҳукумат ба таҳқиқоти созмонҳои байналхалқӣ ва ғарихукуматӣ оиди поймолшавии ҳукуки инсон

Гурӯҳҳои маҳаллӣ ва байналхалқии ҳимояи ҳукуки инсон ҳанӯз низ зери фишори ҳукумат қарор гирифтаанд ва созмонҳои байналхалқие, ки дар соҳаи демократия фаъолият мекунанд, ҳангоми аз қайд гузаштан ва раводид (виза) гирифтани ба душвориҳо рӯбарӯ мешуданд. Ҳукумат аз созмонҳои ҷамъиятий маълумоти нозуки оиди шаҳсияти аъзои созмон, донишҷӯёне, ки бо онҳо ҳамкорӣ мекунанд, ҳамчунин, маълумоти оиди фаъолият ва вазъи молиявии онҳоро талаб мекард. Ҳукумат то як андоза андешаҳои гурӯҳҳои ҳимояи ҳукуки инсонро қабул намуда, умуман, маълумоти лозимиро пешкаш мекард ва бо аксари созмонҳои ғайриҳукуматии маҳалливу байналхалқӣ ва намояндагиҳои дипломатӣ ҳангоми иҷрои лоиҳа ва гузаронидани конфронҳои муштарак ҳамкорӣ мекард.

Ҳарчанд ҳукумат барои ба қайд гирифтани созмонҳои ғайриҳукуматии маҳаллии ҳомии ҳукуки инсон монеъ намешуд, вале онҳоро бо талаботи зиёди ҳукуматии бақайдгирий заҳмат медод. Дар кишвар зиёда аз 3500 созмони ғайриҳукуматӣ ба қайд гирифта шудааст, ки аксарияти онҳо фақат дар қоғаз вучуд доранд. Созмонҳои ғайриҳукуматӣ дар самтҳои хеле гуногун, аз ҷумла, беҳбудии кӯдакон, бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди васоити аҳбори омма, тандурустӣ ва ғайра фаъолият мекунанд. Баъзан ҳукуматдорон озодии гирдиҳамоӣ ва муттаҳидшавиро барои созмонҳои ба фаъолияти сиёсӣ алоқамандбуда маҳдуд мекарданд.

Ҳукумат ба баъзе созмонҳои байналхалқӣ иҷозат додааст, ки дар кишвар фаъолият кунанд. Ҳукумат то ҳол сабти ном ва азnavбақайдгирии ҷанд созмони байналхалқии дар соҳаи демократия фаъолияткунандаро рад намудааст. Аз

созмонҳои гайрихукуматӣ талаб карда шудааст, ки то январи соли 2008 аз нав аз қайд гузаранд.

Дар давоми сол ҳукумат бо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) ва Созмони милали муттаҳид ҳамкорӣ намуда, барои ба Тоҷикистон омадани Ролф Екос – Комиссари олий оид ба ақаллиятҳои миллии САҲА, Луиз Арбор – Комиссари олий оид ҳукуки инсони СММ ва Асма Ҷаҳонгир – Гузоришгари маҳсус оиди озодии дини СММ иҷозат дод.

Дафтари кафолати конститутсионии ҳукуки шаҳрвандони назди президент фаъолияташро зимни таҳқиқ ва баррасии шикоятҳои шаҳрвандон давом медод. Вале нопурра будани штати кормандон ва нокифоя будани ҳамкорӣ аз тарафи муассисаҳои дигари ҳукуматӣ ба кори он халал мерасонд.

Кумитаи Маҷлиси Олий оид ба қонунгузорӣ ва ҳукуки инсон низ вайронкуниҳои ҳукуки инсонро назорат мекард, вале он пурра мустақил набуд. Вазифаи асосии ин кумита санчиши мувоғиқати қонунҳои пешниҳодшуда ба ўҳдадориҳои оиди ҳукуки инсон гирифташуда мебошад.

Комиссияи ҳукуматӣ оид ба ичрои ўҳдадориҳои байналхалқии мутааллиқ ба ҳукуки инсон соҳтори марказинодашудаест, ки шикоятҳои шаҳрвандонро оиди вайронкунии ҳукуки инсон қабул мекунад ва ҷавоби онҳоро ҳамоҳанг месозад. Ин комиссия ҳар як шикоятро барои баррасӣ кардан ба ҳукумати маҳаллий мефирistonad ва ҳамчунин аз ин шикоят Прокуратураи генералӣ, Вазорати корҳои дохилӣ ва вазоратҳои дигари алоқамандро огоҳ месозад. Соҳтори мазкур зери назорати ноиби сарвазир амал карда, фаъолияташ то дараҷае самаранок буд. Моҳи июн Президент Эмомалӣ Раҳмон қарореро оиди таъсис додани муассисаи мустақили ҳукуки инсон содир намуд, вале то охири ин сол қонун дар бораи таъсиси комиссари ҳукуки инсон ҳанӯз қабул нашуда буд.

Банди 5: Поймолқунии ҳукук, хушунатҳои иҷтимоӣ ва одамрабоӣ

Қонун ҳукуку озодиҳои ҳар як фардро новобаста ба миллат, нажод, ҷинс, маъюбӣ, забон ва ё мавқеи иҷтимоиаш кафолат медиҳад. Вале дар амал поймолқунии ҳукуки занон ва масъалаи қочоқи одамон вучуд дорад.

Занҳо

Зуроварӣ нисбати занон, аз ҷумла, хушунати шавҳар ба зан, ҷун як проблемаи васеъ паҳншуда бοқӣ мемонад. Аксари ҳодисаҳои хушунат дар оила ба қайд гирифта намешаванд ва ҳодисаҳои ба қайд гирифташуда ҳам кам тафтиш карда мешаванд. Ҳарчанд қонун мушаххасан хушунати оилавиро манъ нақунад ҳам, зимни Кодекси ҷиноятӣ моддаҳои оиди сабабгарони хушунати оилавӣ вучуд доранд. Ҷазо барои ин ҷиноят аз ҷарима ба маблағи 300 маоши ҳадди ақал то 15 соли ҳабс муқаррар шудааст. Азбаски ҳодисаҳои хушунати оилавӣ бисёр вақт ба қайд ногирифта мемонанд, шумораи дақиқи ин ҳодисаҳоро ҳисоб кардан хеле душвор аст. Дар таърихи 18 апрел раиси Кумитаи кор бо занон ва оила ҳабар дод, ки ба ў оиди 150 воқеаи зуроварӣ дар оила маълумот расидааст. Ҳанӯз ҳам дар бораи дуздидани занҳо ва баъдан ба онҳо таҷовуз кардан ё маҷбурий ба занӣ гирифтани онҳо ҳусусан аз қишлоқҷоҳо хабарҳо мерасиданд. Тибқи маълумоти воситаҳои аҳбори умум дар баъзе қишлоқҷоҳо кормандони

давлатӣ шоҳиди бисёршавии ҳодисаҳои худкушии занон шудаанд. Кормандони созмонҳои гайрихукуматӣ бар он ақидаанд, ки сабаби бисёршавии худкушии занон хушунати оилавӣ мебошад. Қонун тачовузро маҳкум менамояд (агарчанде на он қадар тачовузи мардро нисбат ба зани худаш) ва барои он то 20 соли ҳабс чазо муқаррар кардааст. Бисёриҳо боварӣ доранд, ки одамон оиди ҳодисаҳои тачовуз, ба мисли ҳодисаҳои хушунат, ба мақомоти даҳлдор хабар намедиҳанд ва ин проблема дар кишвар, баҳусус дар шаҳрҳо, рӯз ба рӯз меафзояд. Файр аз ин, барои тарсонидани занҳо хешу ақрабо ва шиносҳояшон аз таҳдиди тачовуз истифода мебаранд. Оид ба шуморай тачовузгароне, ки ба маҳкама кашида шудаанду чазо гирифтаанд, ягон маълумоти расмӣ вучуд надорад.

Чанде аз созмонҳои гайрихукуматии маҳалливу байналхалқӣ барои фаъолияти марказҳои занон, ки ба дастгирии ҷабрдиагони тачовуз ва хушунати оилавӣ машгуланд, кӯмак мерасонанд. Агарчанде дар назди дастгоҳи президент Қумитай кор бо занон ва оила фаъолият мекунад, кӯмаки молиявии ҳукумат ба марказҳои фавқуззикр хеле ноҷиз буд. Созмонҳои гайрихукуматӣ ва баъзе аз соҳторҳои ҳукуматӣ ба хотири таҳияи ҳисботи ҳукумат зимни ўҳдадориҳояш аз рӯи конвенсияҳои СММ оиди масъалаи зурварӣ алайҳи занон машваратҳо гузарониданд.

Қонун фоҳишагариро манъ менамояд, vale дар амал фоҳишаҳои дастгиршуда бо супурдани ҷаримаи ноҷизе раҳӣ мейбанд. Даллаҳову соҳибони фоҳишаҳонаҳо мунтазам ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Масъалаи рабудани занон ва кӯдакон ба хотири истисмори шаҳвонӣ ва қочоки мардон барои меҳнати иҷборӣ як проблема ҷиддӣ ба ҳисоб меравад.

Қонун ба алоқаи ҷинсӣ маҷбур карданро маҳкум мекунад ва барои он то ду соли ҳабс чазо муқаррар кардааст. Дар амал барои соҳиб шудан ба ҷои кор ё нигоҳ доштани кор занҳоро маҷбур мекарданд ва ё худашон маҷбур мешуданд ба алоқаи ҷинсӣ розӣ шаванд. Занҳо бисёр вақт аз ин гуна ҳодисаҳои хабар намедиҳанд, зеро онҳо аз реҳтани обруҷашон метарсанд. Аз рӯи анъана барои мардҳо даъвои алоқаи ҷинсӣ кардан ё нисбати занон хушунат кардан амали муқаррарӣ ба ҳисоб меравад.

Занҳо дучори поймолшавии анъанавии ҳуқуқашон, маҳдуд шудани имкониятҳои таҳсил ва қашшоқии афзоянда шудаанд. Аз рӯи қонун занон ҳақ доранд барои кори баробар бо мардон маоши баробар ба онҳо гиранд, vale дар амал ин талабот на ҳамеша риоя мешуд. Қумитай кор бо занон ва оила кӯшиш мекард ҳуқӯқи занонро ҳимоя кунад, vale қонун ба таври муассир татбиқ намешуд.

Соли 2004 Шӯрои улами Тоҷикистон, ки ниҳоди олии исломии кишвар ба ҳисоб меравад, фатвое дод, ки мувофиқи он занон ҳақ надоранд дар масҷидҳо намоз хонанд. Ҳукумат ин фатворо дастгирӣ кард, vale нисбати чудо будани дин аз давлат изҳори нигаронӣ намуд. Дар моҳи июл Ҳизби наҳзати ислом масҷиди ҷомеъи наверо кушод, ки дар он ба занон иҷозати ибодат дода шудааст.

Қонун ҳукуки занонро дар масъалаҳои никоҳ ва оила ҳимоят менамояд, vale ҳолатҳои маҷбуран ба шавҳар додани дуҳтарони ноболиг ва ҳодисаҳои зиёди серзани, ки қонунан мамнӯй аст, ба назар мерасанд. Қонунҳои кишвар дар

масъалаи мерос ҳуқуқи занонро поймол намекунанд, vale дар амал ҳангоми тақсимот ба писарон мероси зиёдтар мерасад.

Kūdakon

Хукумат масъулияти ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон ва беҳбудии онҳоро ба ўҳда гирифтааст, vale барои нигаҳ доштани сохторҳои таъмини иҷтимоии онҳо маблаги зарурӣ чудо намекунад. Қашшоқӣ ва набудани маблагҳои зарурӣ боиси коҳишёбии системаи мактабҳои давлатӣ ва инфраструктураи тибии кӯдакона гардидааст.

Таҳсили бепул ва ҳамагона то синни 16-солагӣ ҳатмӣ мебошад. Vale ин қонун дар амал иҷро намешавад ва шумораи бачаҳо дар мактабҳо кам шудааст, зеро онҳо барои ба оила овардани даромад дар хона ё ҷойҳои дигари гайрирасмӣ кор мекунанд. Духтарон, баҳусус дар деҳот аз мактаб дур шуда истодаанд, зеро дар он ҷо онҳоро дар хона нигоҳ медоранд, то ки барои нигоҳубини бародару ҳоҳаронашон ва кори саҳро ба оила кӯмак расонанд. Тибқи омори созмонҳои байналхалқӣ факат 71 дарсади бачаҳо ба мактаб мераванд. Бо ҳаробшавии мактабҳои далатии каммаблаги кишвар як тезъоди хурди талабаҳои камбизоат ба Миср, Туркия ва Покистон барои гирифтани таълими бепули исломӣ фиристода шуданд.

Дар кишвар муассисаи расмии ҳукуматие, ки ба масълаи зуроварӣ нисбати кӯдакон машғул бошад, вучуд надорад. Созмони гайрихукуматии маҳаллии Бюрои ҳуқуқи инсон ва волоияти қонун изҳор доштааст, ки дар соли гузашта 2378 амали зуроварӣ нисбати кӯдакон ба қайд гирифта шудааст. Ҳомиёни ҳуқуқи кӯдакон аз он нигаронанд, ки бисёр амалҳои зуроварӣ нисбати кӯдакон ба қайд гирифта намешаванд.

Ба шавҳар додани духтарони ноболиг дар деҳот васеъ паҳн шудааст. Сабаби он сатҳи баланди қашшоқӣ ва бекорӣ мебошад, ки бисёр оилаҳоро маҷбур месозад духтарони худро зудтар ба шавҳар диханд.

Қочоқи кӯдакон ва меҳнати бачаҳо ҳанӯз ҳам чун проблема бοқӣ мондааст.

Odamraboī

Қонун одамрабоиро маҳкум мекунад, vale қочоқи одамон аз кишвар проблемаи ҷиддӣ ба ҳисоб меравад. Ҳукумат эътироф намудааст, ки баъзе аз кормандони давлатӣ ба қочоқи одамон мусоидат кардаанд.

Кишвар манбаъи фиристодани одамон, хусusan занону духтарон буда, қочоқи одамон дар доҳили кишвар низ проблемаи ҷиддӣ ба ҳисоб меравад. Аз рӯи маълумотҳо мардону бачаҳоро рабуда, барои меҳнат истифода мебаранд. Тибқи ахбори Вазорати адлия ва маълумоти аз тарикӣ телефонҳои боварӣ ҷамъшуда ҷабрдидағон бештар сокинони Ҳуҷанду Душанбе буда, асосан ба Русия, Осиёи Марказӣ, кишварҳои Ҳаличи Форс, аз ҷумла, Имроти муттаҳидаи араб, Эрон, Арабистони Саудӣ ва Туркия фиристода мешаванд.

Ҷабрдидағон аксаран занҳои бешавҳари аз 20 то 26 сола мебошанд, ки аксарапон ба наздикӣ аз қишлоқчойҳо ба Ҳуҷанду Ҳуҷанд омадаанд.

Кӯдакони рабуда одатан аз оилаҳои серфарзанд мебошанд. Дар байни ҷабрди дагон намояндагони ақаллиятаҳои миллӣ, хусусан миллатҳои славянӣ бисёртаранд. Ҳамчунин бисёре аз онҳо аз аҳолии бесаводу қашшоқи дехот мебошанд.

Занону духтарони аз кишвар қочоқшударо асосан чун кувваи кории арzon дар корҳои хона ё барои истисмори шаҳвонӣ истифода мебаранд. Мардони фиристода шударо дар хориҷи кишвар асосан дар соҳаи кишоварзӣ, корхонаҳои саноатӣ ва ё соҳтмон, баъзан бепул кор мефармоянд.

Одамрабоён одатан фармондеҳони собиқ ё ба ном «боевикҳо» мебошанд, ки вазифа ва боигарии худро дар давраи ҷангӣ дохилӣ ба даст оварда буданд. Қисми дигари онҳо, аз ҷумла, занонро даллаҳои қудратдори бо кишварҳои хориҷа алоқадошта ташкил медиҳанд, ки боигарии худро барои сарпаратӣ ва ҷалб кардани «мизочон» дар шабакаи одамрабоӣ истифода мебаранд. Ба сифати ҷалбунандагон бисёртар шахсони наздик, аз ҷумла, шиносон, ҳамсояҳо ё хешу табор баромад мекунанд.

Асосан курбониёни одамрабоӣ фирефтаи ваъдаҳои бардуруғи бо кор таъмин шудан мегарданд. Одамрабоён аз тариқи шиносҳояшон дар бораи «кори хуб» овоза паҳн карда, обрӯву эътибори худро барои ба дом афтондани «сайд»-и навбатӣ ба кор мебурданд. Баъзан ҳодисаҳои «никоҳи бардуруғ» ва аҳёнан дуздидани одамон, асосан дар дехот, низ вомехӯранд. Одамрабоён асосан тӯъмаҳои худро ба кишварҳои Шарқи Миёна, Русия ва кишварҳои дигари собиқ Шӯравӣ интиқол мекунанд. Онҳо тамоми раванди интиқолро пурра назорат мекунанд ва дар ширкатҳои сайёҳӣ одамони худро доранд. Барои бе мамоният ворид шудан ба кишварҳо одамфурӯшон баъзан аз ҳуччатҳои қалбакӣ низ истифода мебаранд. Баъди ба ҷои лозима расидан ҳуччатҳои расмии онҳоро мегиранд ва онҳоро ба воситаи қарз ба худ пойбанд мекунанд.

Қонун одамрабоиро маҳкум карда барои он ҷазои аз 2 то 12 соли ҳабс ва мусодираи молу мулки шаҳсӣ муқаррар намудааст. Ба ҳисоби миёна одамрабоёни маҳкумшуда аз 5 то 12 соли ҳабс ҷазо гирифтанд. Ягон ҳодисаи бекор кардани ҳукм набуд. Одамрабоёнро ҳамчунин аз рӯи моддаҳои дигари кодекси ҷиноятӣ, аз ҷумла, барои ба фоҳишагарӣ маҷбур кардан, таҷовуз кардан, дуздидани одамон бо мақсади рӯёнидани гаравпулӣ, ҳариду фурӯши ноболигон, соҳтани ҳуччатҳои қалбакӣ, вайрон кардани қонунҳои иммигратсионӣ ва гайра ба ҷавобгарӣ кашидан мумкин аст. Барои содир кардани ин ҷиноятҳо ҷарима ва ё аз 5 то 20 соли ҳабс ҷазо муайян карда шудааст.

Вазорати корҳои дохилӣ барои таҳқиқот ва боздошти одамрабоён, Прокуратураи генералий барои ба ҷавобгарӣ кашидан ва ҷазо додани одамрабоён ва Вазорати корҳои хориҷӣ барои ба ватани аслиашон баргардонидани онҳо масъул мебошанд. Бино ба маълумоти Шӯъбаи тафтишоти одамрабоии назди Вазорати корҳои дохилӣ, дар кишвар ҳадди ақал 12 гурӯҳи муташаккили ҷиной вуҷуд дорад, ки ба интиқоли духтарони ҷавон ба кишварҳои Ҳалиҷи Форс барои истисмори шаҳвонӣ машгуланд. Як комиссияи олимақоми байниидоравӣ ба ҳамоҳангозии фаъолияти зидди одамрабоӣ машгул буда, нақшай миллии мубориза алайҳи одамрабоиро барои солҳои 2006 – 2010 иҷро карда истодааст. Ҳукумат умуман бо созмонҳои байналхалқӣ, аз ҷумла бо Созмони байналхалқии муҳочират дар мубориза алайҳи одамрабоӣ

ҳамкории күшод ва фаъол намудааст. Моҳи феврали соли 2006 Вазорати корҳои дохилӣ Маркази маълумотиву таҳқиқотии мубориза бар зидди маводи мухаддир ва одамрабоиро күшод. Сарҳадбонон оиди муайян кардани одамрабоён ва ҷабрдиғони эҳтимолӣ омӯзонида шуданд. Ҳукumat дар назди фурудгоҳи Душанбе барои назорати мусоғирон маркази маълумотию таҳқиқотӣ таъсис додааст.

Ҳарчанд соҳторҳои ҳукumatӣ ва созмонҳои гайриҳукуматӣ дорои омори (статистикаи) ҳодисаҳои одамрабоӣ мебошанд, ин маълумот таҳминӣ аст ва онро пурра шуморидан мумкин нест. Созмони байналхалқии муҳочирав гузориш дод, ки дар давоми сол онҳо ба 117 ҷабрдидаи одамрабоӣ кӯмак расониданд. Аз онҳо 110 нафарашон шаҳрвандонеанд, ки аз давлатҳои дигар ба Тоҷикистон баргардонида шуда буданд. Баъди бозгаштан ба онҳо хизмати тиббӣ, омӯзиш ва навъҳои дигари кӯмак расонида шуд. Ҳафт нафари бокимонда ҷабрдиғони қишварҳои сеюм буданд, ки ба ватани аслиашон баргардонида шуданд.

Тибқи маълумоти Вазорати корҳои дохилӣ, дар давоми сол 46 нафар барои одамрабоӣ боздошта шуданд. Аз рӯи маълумоти Прокуратураи генералий кормандони ҳукumat 26 парвандаи ҷиной бар зидди одамрабоён оғоз намуданд. Омори (статистикаи) оиди маҳкумшавии одамрабоён дастрас нест.

Дар бораи ба таври васеъ ҷалб шудани кормандони мақомоти ҳукumatӣ ба одамрабоӣ ҳеч иттилое нест. Бо вучуди ин, коррупсия дар қишвар дар авҷ аст ва тибқи гузоришҳо кормандони миёнау олимақоми гумрук, сарҳад, соҳторҳои муҳочирав, милиса ва туризм аз одамрабоён пора мегирифтанд. Ҳамчунин итминон ҳаст, ки баъзе аз кормандони давлатӣ шахсони бевосита ба одамрабоӣ машғулбударо пуштибонӣ ва ҳимоя мекунанд. Одамрабоён алоқаҳои худро дар соҳторҳои ҳукumatӣ истифода бурда, ҳуҷҷатҳои қалбакӣ ба даст меоварданд. Кормандони ҳукumat ҷанд мансабдори сатҳи миёнаро барои чунин ҷиноятҳо ба ҷавобгарӣ қашиданд.

Қурбониёни одамрабоӣ ва фоҳишагарӣ барои гуноҳҳое, ки онҳо ҳангоми меҳнати иҷборӣ содир кардааанд, ба ҷавобгарӣ қашидан намешаванд. Қурбониёни одамрабоӣ, одатан, аз тарси доғдори байни мардум шудан, фурушандагони худро ба суд намедиҳанд. Таҳқиқоте, ки Созмони байналхалқии муҳочирав гузаронидааст, нишон дод, ки қариб нисфи қурбониёни одамрабоӣ баъди ба ватан баргаштан аз тарафи мансабдорони маҳаллие, ки худашон фурӯҳтаи одамрабоён шудаанд, мавриди таҳдид қарор мегиранд, то аз нақли асли воқеа даст қашанд, вагарна сиррашон ошкор ҳоҳад шуд.

Барои кӯмак расонидан ба қурбониёни одамрабоӣ захираҳои начандон зиёде мавҷуд аст. Ҳукumat расман бехатарии қурбониёни одамрабоиро таъмин менамуд ва ба онҳо кӯмак мерасонд. Вай қӯшишҳои созмонҳои гайриҳукуматии байналхалқӣ ва маҳаллиро дар роҳи пешгирии одамрабоӣ ва расонидани кӯмак ба ҷабрдиғон дастгирӣ мекард. Ҳамчунин, дар ҳамкорӣ бо Созмони байналхалқии муҳочирав СБМ (IOM), ҳукumat ду поноҳгоҳро барои занони ҷабрдидаи одамрабоӣ таъсис дод.

Дар сар то сари қишвар қариб 20 созмони гайриҳукуматӣ ба фаъолияти зиддиодамрабоӣ машғуланд. Ҷанде аз онҳо ба ҷабрдиғон хизматҳои гуногун мерасонанд ва дар якҷоягӣ бо мақомоти давлатии маҳаллӣ барномаҳои

гуногуни маърифатиро амалӣ месозанд. Созмонҳои гайрихукуматӣ ҷабрдидағонро бо муассисаҳои хизмати иҷтимоӣ пайваст мекунанд, ҳамчунин барои заардидагони одамрабой ва хушунати оилавӣ дар назди онҳо марказҳои занон ва «телефонҳои боварӣ» амал мекунанд.

Барномаҳои созмонҳои гайрихукуматии маҳаллӣ, ки аз тарафи созмонҳои байналхалқӣ маблагузорӣ мешаванд, барои баланд бардоштани сатҳи маърифати одамон дар бораи одамрабой равона мешуданд. Созмонҳои гайрихукуматӣ дар якҷояй бо ҳукуматҳои маҳаллӣ барои аҳолӣ курсҳои омӯзиший ва машваратҳои маърифатӣ мегузаронданд ва ҳукумат низ бо созмонҳои гайрихукуматӣ барои баланд бардоштани сатҳи оғоҳии мардум дар бораи одамрабой ҳамкорӣ мекард. Ҳукумат оиди хатари одамрабой чанд варақаи таблиғотӣ чоп намуд ва барои маърифатнок кардани мардум дар ин масъала чанд барномаи телевизионӣ омода соҳт. Ҳукумат ҳамчунин барои пахн кардани эълонҳо, ҳамчунин табъу нашри маводи маълумотии созмонҳои гайрихукуматии маҳаллӣ ва байналхалқӣ мусоидат намуд. Илова бар ин, ҳукумат бо созмонҳои байналхалқӣ оиди пешгирий кардани ин проблема чанд машварату конфронтҳои якҷоя гузаронида варақаҳои зиддиодамрабоиро байни мардум пахн кард. Дар назди ҳукумат телефони боварии 24 - соата амал мекунад.

Маъюбон

Қонун поймол кардани ҳуқуқи маъюбонро ҳангоми ба кор қабул кардан, гирифтани таълим, хизматрасонии тиббӣ ва дар таъмини хизматҳои дигари давлатӣ манъ мекунад ва масъалаи поймакунии ҳуқуқи маъюбон вучуд надорад. Қонуне, ки барои ба биноҳо даромадани маъюбон соҳтани роҳравҳои маҳсусро талаб кунад, вучуд надорад ва ҳукумат аз кордиҳандагон таъмин кардани чунин шароитро талаб намекунад.

Ҳарчанд хонаҳои маъюбон ва беморхонаҳои маҳсуси барои маъюбон вучуд доранд, аз сабаби кам будани маблагузорӣ ин марказҳо дар вазъияти бад қарор доранд.

Вазорати меҳнат ва хифзи иҷтимоии аҳолӣ, Комиссияи ҳукуматӣ оиди таъмини ҳуқуқи байналхалқии инсон, Прокуратураи генералий, Ҷамъияти маъюбон ва сохторҳои ҳукуматии маҳалливу вилоятии марбута ҳимояи ҳуқуқи маъюбонро ба ўҳда доранд.

Ақаллиятаҳои миллӣ, најсадӣ ва қавми

Ҳуқуқпоймолкуниҳои афғонҳо аз тарафи ҳукумат ҳамчун проблема вучуд дорад. Дар таърихи 31 май дар вақти бигирибанди(облаваи) гурезаҳои афғон намояндагони Дафтари комиссари олии СММ оид ба гурезагон (UNHCR) шоҳиди он шуданд, ки баъзе аз боздоштагон аслан гуреза нестанд. Ба сафорати Афғонистон низ оиди азиятдиҳӣ ва боздошти тоҷирони афғон дар бозорҳо маълумот расидааст. Тибқи баъзе гузоришҳо корчаллонҳои ўзбек низ мавриди озору азияти ҳукумат қарор гирифтаанд.

Аз моҳи январ сар карда, ҳукумат баъзе тоҷикони ноҳияҳои Данғара, Мӯминобод, Фарҳор, Ҳамадонӣ, Шӯробод, Восеъ ва Ҳовалинги ҷануби

кишварро ба миңтақаңы ахолиашон камтар күчонидааст. Ҳукумат иброз дошт, ки одамон бо сабабхой иқтисодӣ ба ноҳияҳои дигар күчонида шудаанд. Вале бисёриҳо таҳмин мекунанд, ки кормандони ҳукуматӣ одамонро инчунин бо сабабхой сиёсӣ ва амниятӣ күчонидаанд.

Банди 6: Ҳукуқи меҳнаткашон

а) Ҳукуқи муттаҳидшавӣ

Қонун ба меҳнаткашон таъсис додан ва аъзо шудан ба иттиҳодияҳоро иҷозат медиҳад ва онҳо дар амал аз ин ҳукуқи худ истифода мебурданд. Бо вучуди ин, ҳукумат аз болои иттиҳодияҳои меҳнатӣ назорати зиёд мебарад ва нисбат ба иттиҳодияҳои мустақил ба иттиҳодияҳои давлатӣ бисёртар мусоидат мекунад. Федератсияи иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон манфиати меҳнаткашонро ба таври самаранок ҳимоят намекунад. Тибқи баъзе гузоришҳо ҳукумат баъзе шаҳрвандонро маҷбур кардааст, ки ба иттифоқи касаба дохил шаванд ва барои таъсиси иттиҳодияҳои мустақил монеъа эҷод кардааст. Тибқи маълумоти расмӣ, 1,3 миллион нафар - тақрибан 63% қувваи кории фаъоли кишвар аъзои иттифоқҳои касаба мебошанд. Қонун аз ҳамаи созмонҳои гайриҳукуматӣ, аз ҷумла, иттифоқҳои касаба, талаб мекунад, ки барои фаъолият карданашон аз қайд гузаранд. Қонун мушахасан фаъолияти бар зидди муттаҳидшавӣ равонашударо манъ намекунад. Бо вучуди ин, оиди ягон ҳодисаи вайронкунии ҳукуқи одамон ба муттаҳидшавӣ маълумот нарасидааст.

б) Ҳукуқ ба ташкил ва бастани шартномаи дастачамъии меҳнат

Қонун ба иттифоқҳои касаба имкон медиҳад, ки фаъолияти худро бе ягон даҳолат амалӣ созанд, «ба гайр аз ҳолатҳое, ки қонун муайян кардааст». Бо вучуди ин, қонун ин ҳолатҳоро шарҳ намедиҳад. Қонун дар бораи намоишҳо, талаб мекунад, ки намоишҳо ва амалҳои дигари оммавӣ фақат баъди гирифтани иҷозати расмӣ гузаронида шаванд ва имкониятҳои иттифоқҳои касабаро дар ташкил кардан ва гузаронидани намоишҳо ва тазоҳурот маҳдуд кардааст. Қонун ҳукуқи ташкил ва бастани шартномаи дастачамъии меҳнатро муҳайё месозад ва меҳнаткашон аз ин ҳукуқ дар амал истифода мебаранд. 90 дарсади меҳнаткашон шартномаи меҳнати колективонаро имзо кардаанд. Қонун корпартгиро манъ намекунад, вале тибқи қонун дар бораи намоишҳо барои гузаронидани амалҳои оммавӣ иҷозати пешакии соҳторҳои ҳукуматӣ лозим аст. Дар амал мардум аз тарси таъқиби ҳукумат аз гузаронидани корпартой худдорӣ мекунанд.

Дар кишвар ягон миңтақае, ки маҳсус барои содирот маҳсулот истеҳсол кунад, вучуд надорад.

в) Мамнӯъ будани меҳнати иҷборӣ

Қонун истифодаи меҳнати иҷборӣ, аз ҷумла, меҳнати кӯдаконро манъ мекунад, ба гайр аз ҳолатҳое, ки қонун муайян кардааст. Вале тибқи баъзе гузоришҳо ҷунин ҳолатҳо дар амал рух додаанд.

Соҳибони хочагиҳои дехқонӣ мунтазам аъзоёни пешинай колхозу совхозҳоро ба пахтаний маҷбур мекарданд. Ҳукумат аз аъзои колхозу совхозҳо талаб мекард, ки дар ин кор иштирок кунанд. Агарчанде барои иштирок накардан ягон ҷазои расмӣ пешбинӣ нашудааст, дехқонон хавф доштанд, ки агар итоат накунанд, онҳоро аз колхоз меронанд ё ҳукумат заминҳояшонро бекор мекунад.

г) Манъи меҳнати бачаҳо ва ҳадди ақалли синну сол барои қабул кардан ба кор

Истифодаи меҳнати бачаҳо ҳанӯз ҳам масъалаи васеъ паҳншуда мебошад ва ҳукумат на татбиқи самараноки қонунҳои оиди меҳнати бачаҳоро таъмин намудааст ва на барои беҳтаркуни қоидаҳои мавҷуда дар бобати фароҳам овардани шароити мусоид барои меҳнати бачаҳо ҷора дидааст.

Ҳадди ақалли синни бача барои ба кор даромадан 16 аст, вале бо иҷозати иттифоқи касабаи маҳаллӣ бача метавонад аз синни 15-солагӣ кор кунад. Тибқи қонун бачаҳои синни аз 18-сола поён наметавонанд дар як рӯз аз 6 соат ва дар як ҳафта аз 36 соат зиёд кор кунанд. Аз синни 7-солагӣ сар карда, бачаҳо метавонанд дар корҳои хочагӣ ва саҳроӣ иштирок кунанд, вале ин гуна меҳнат қӯмак ба аҳли оила ҳисоб мешавад. Тезододи зиёди бачаҳои аз 10-сола поён дар бозорҳо кор мекунанд ва ё дар кӯча ба ҳариду фурӯш машгуланд.

Ҳукумат ягон сиёсати ҳаматарафа ё барномаи амали пешгирий қардан ё аз байн бурдани шаклҳои душвори меҳнати ноболигонро надорад. Таъмини иҷрои қонунҳои оиди меҳнати қӯдакон ба зиммаи Прокуратураи генералӣ, Вазорати адлия, Вазорати шугли аҳолӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, Вазорати корҳои дохилий ва соҳторҳои ҳукуматии маҳалливу вилоятии алоқаманд гузошта шудааст. Илова бар ин, иттифоқҳои касаба масъуланд оиди ҳар як қонунвайронкуни дар бобати истифодаи меҳнати ноболигон хабар диханд. Агар иттифоқҳои касаба ва кордиҳанда оиди меҳнати ноболиг ба як қарор омада натавонанд, ин қазия барои баррасӣ ба Прокуратураи генералӣ бароварда мешавад, ки он метавонад сардори корхонаро барои вайронкуни қонун гунаҳкор кунад. Оиди фақат шумораи хеле ками ин гуна қонунвайронкуниҳо хабар расидааст, зеро аксари қӯдакон ба хотири «қӯмак ба аҳли оила» кор мекунанд.

Таҷрибаи ғайриқонуни давраи Шӯравӣ оиди бастани мактабу донишгоҳҳо дар вақти маъракаи пахтаний ва ба саҳро баровардани донишҷӯён ҳанӯз ҳам давом дошт, вале дар муқоиса ба солҳои пеш нисбатан камтар буд. Ба ҳисоби Созмони байналхалқии муҳочирият (СБМ) зиёда аз 40% ҳосили пахтаро талабаҳо ва донишҷӯён ҷамъ овардаанд; аз рӯи омори Банки ҷаҳонӣ аз се талаба ё донишҷӯи аз 10 то 22-сола якеаш ба ҷои ба мактаб рафтани рӯзи пурра дар саҳро кор кардааст.

Моҳи августи соли 2006 Президент зидди истифодаи талабаҳо ва донишҷӯён дар ҷамъоварии пахта қарор баровард. Сарфи назар аз ин, тибқи гузориши соҳторҳои ҳукуматӣ талабаҳоро аз мактаб гирифта, ба ҷидани пахта равон мекарданд ва моҳи сентябр бисёре аз мактабҳову донишгоҳҳо боз дарсхоро бекор қарданд, то ки талабаҳо дар ҷидани пахта ёрдам кунанд. Мувофиқи гузоришиҳои воситаҳои аҳбори умум дар давоми сол такрибан 7000 талабаву донишҷӯ, ҳусусан дар вилояти шимолии Суғд, дар пахтаний иштирок қарданд. Шароити кор, маош ва шароити зиндагӣ дар давраи маъракаи пахтаний хеле

бад буд. Бо вучуди ин, кормандони ҳукуматті иштироки расмии худро дар сафарбар кардани маңбурии бачақо ва талабақо ба саҳро барои пахтаний инкор намуданд.

д) Шароити мусоид барои меҳнат

Тибқи маълумоти сохторҳои давлатті сатҳи бекорӣ 2,4% мебошад. Ин рақам вазъи ҳақиқии шуғли аҳолии кишварро инъикос намекунад, зоро ҳиссаи хеле зиёди аҳолии синни корӣ (такрибан як миллион шаҳрванд) барои кори мавсимиӣ ва доимӣ ба Русия ва Қазоқистон сафар мекунанд.

Ҳадди ақалли расмии маош дар мамлакат ба 5,83 доллар (20 сомонӣ) баробар буд ва он наметавонист зиндагии оддии коргар ва оилаи ўро таъмин кунад.

Тибқи маълумоти Банкичаҳонӣ, 42,5 дарсади аҳолии кишвар дар ҳолати қашшоқӣ зиндагӣ мекунанд (яъне ҳароҷоти рӯзонаашон аз 2 доллар ё 6,88 сомонӣ камтар мебошад). Баъзе шореҳон ҳисоб кардаанд, ки барои аз ҳолати қашшоқии таҳқиромез баромадан дар пойтаҳт даромади моҳона бояд аз 23,19 доллар (80 сомонӣ) кам набошад. Ҳукумат проблемаи паст будани маошро эътироф кардааст ва коркунон ва оилаҳоеро, ки бо маоши ҳадди ақал зиндагӣ мекунанд, бо як микдор субсидияҳо таъмин мекунад. Баъзе аз корхонаҳои давлативу ҳусусӣ коргарони худро бо ҳӯрок таъмин мекунанд ва ё ба онҳо дар шакли маҳсулоти худашон ҷубронпӯлӣ медиҳанд, ки ин маҳсулотро коргарон сипас дар бозор мефурӯшанд ва ё бо маводи дигари зарурӣ иваз мекунанд.

Қонун ҳафтаи кории 40-соатаро барои одамони синни аз 18-сола боло муайян кардааст. Барои меҳнати иловагӣ қонун пардоҳти музди иловагиро муайян кардааст, ки он барои 2 соати аввали кори иловагӣ ба андозаи 1,5 маоши муайяншуда ва баъди он дар ҳаҷми 2 маоши муайяншуда мебошад. Пардоҳти музди меҳнати иловагӣ дар тамоми соҳаҳои қувваи корӣ ноҷиз буд. Вазорати молия чиҳати молиявии иҷроиши қонуни меҳнатро назорат мекунад; Агентии назорати молиявии назди дастгоҳи Президент барои назорати ҷиҳатҳои дигари ин қонун вазифадор аст.

Ҳукумат қоидаҳои техникаи бехатариро дар истеҳсолот муайян кардааст, вале онҳо аз меъёрҳои қабулшудаи байналхалқӣ хеле ақиб мондаанд ва ҳукумат онҳоро дар амал татбиқ намекунад. Қумитаи давлатии назорати техникии назди Шӯрои вазирон барои татбиқи меъёрҳои техникаи бехатарӣ ҷавобгӯ аст. Қонун иҷозат медиҳад, ки коргарон аз иҷрои кори хатарнок даст қашанд ва ҳеч кас ҳақ надорад, ки барои ин онҳоро аз кор ронад. Вале дар амал ин қонун ба таври бояду шояд татбиқ намегардад ва танҳо нафарони ноҷизи коргарон феълан аз он истифода бурдаанд.

Деҳқонон ва кормандони соҳаи кишоварзӣ низ дар шароити душвор кор мекунанд. Дар давраи барҳам ҳӯрдани колхозҳо шумораи ҳочагиҳои деҳқонӣ аз 640 то 17000 адад афзуд. Бо вучуди ин, масъалаҳои ҳуқуқии ҳалли худро наёфта ба деҳқонон имконият намедиҳад ҳуқуқи моликиятии хуро муайян кунанд, ки ин ба мустақилшавии онҳо халал мерасонад.